

ADAM MIODOWSKI

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-2623-955X

PARTYCYPACJA Kobiet w obsadzie organów parlamentarnych i wpływ posłanek na stanowienie komunistycznego prawodawstwa na przykładzie reprezentantek Ligi Kobiet w Sejmie Ustawodawczym (1947–1952)*

WPROWADZENIE

Zaprezentowane w tej publikacji badania z zakresu aktywizacji politycznej kobiet uzupełniają istniejącą w polskiej historiografii lukę¹. Obejmuje ona nie tylko wiedzę na temat

* Publikacja jest wynikiem realizacji projektu Narodowego Centrum Nauki pt. Liga Kobiet w terenie. Działalność organizacji i realia jej funkcjonowania na szczeblu regionalnym i lokalnym w rzeczywistości Polski Ludowej (1945–1989) – Nr 2017/25/B/HS3/02015.

¹ W ostatnim czasie problematyka ta zaczęła cieszyć się zainteresowaniem nie tylko historyków, ale też politologów i socjologów. Efektem tego zainteresowania są cenne publikacje. Zob. M. Dajnowicz, *Two faces of Polish women's political activity: the women's movement in the period from the end of the nineteenth century to the second half of the twentieth century*, „Women's History Review” 2019, t. 28, <https://bit.ly/305e8ga>, dostęp 10 I 2020 r.; E. Chrobaczyńska-Plucińska, *Posłanki na Sejm PRL II kadencji (1957–1961). Cechy socjopolityczne i aktywność poselska*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych” 2019, nr 2, s. 59–76; eadem, *Równouprawnienie płci w debacie parlamentarnej Sejmu Ustawodawczego 1947–1952. Zarys problemu* [w:] *Kobiecość i męskość w publicznym dyskursie, społecznych praktykach i indywidualnych doświadczeniach*, red. J. Czernecka, K. Dzwonkowska-Godula, Łódź 2019 („Acta Universitatis Lodzianis. Folia Sociologica”, nr 70), s. 17–38; M. Fuszara, *Kobiety w polityce*, Warszawa 2006; M. Grabowska, *Zerwana genealogia. Działalność społeczna i polityczna kobiet po 1945 roku a współczesny polski ruch kobiecy*, Warszawa 2018; M. Niewiadomska-Cudak, *Kobiety w polskich organach kolegiatnych w latach 1919–2011*, Toruń 2013; N. Jarska, *Kobiety w PZPR 1948–1956. Paradoxy mobilizacji poli-*

działalności reprezentantek Ligi Kobiet² w Sejmie Ustawodawczym w latach 1947–1952, ale także znacznie szerszy merytoryczno-chronologiczny zakres. Pozycja parlamentarzystek w peerelowskich sejmach kolejnych kadencji, ich bezpośredni wpływ na funkcjonowanie izby poselskiej, na procesy legislacyjne, a pośrednio na władzę wykonawczą w latach 1944–1989 wymagają podjęcia gruntownych badań. Niniejsza publikacja w określonych w tytule ramach wychodzi więc naprzeciw temu zapotrzebowaniu i kreśli nie tylko obraz statystyczny aktywności parlamentarnej kobiet, ale ukazuje przywoływane dane w kontekście uwarunkowań historycznych przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w.

Podstawę źródłową opracowania stanowią przede wszystkim parlamentaria udostępniane w formie zdigitalizowanej przez Bibliotekę Sejmową. Te bazy danych dostarczają wartościowej wiedzy biograficznej o posłankach Sejmu Ustawodawczego. Pierwsza z nich opisana jest hasłem „Parlamentarzyści polscy. Posłowie PRL”³. Drugą bazę udostępnia się pod nazwą „Parlamentaria polskie 1919–1997”. Obie pozwalają prześledzić różne formy aktywności poselskiej reprezentantek LK i ich koleżanek spoza stowarzyszenia⁴. Podobny walor posiadają „Skorowidze do sprawozdań stenograficznych Sejmu Ustawodawczego”⁵ oraz same „Sprawozdania stenograficzne”⁶ z lat 1947–1952. Poza parlamentariami z Biblioteki Sejmowej cenne dane biograficzne zawierają inne źródła biblioteczne, wśród których kluczową rolę odgrywają materiały wspomnieniowe, relacje i wypowiedzi autorstwa posłanek⁷, a także materiały prasowe⁸.

tycznej kobiet w stalinizmie [w:] Kobiety „na zakręcie” 1933–1989, red. E. Chabros, A. Klarman, Wrocław 2014; N. Jarska, P. Perkowski, *Droga do władzy? Kobiety w PZPR 1948–1989*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, nr 27, s. 231–246; M. Szumiło, *Kobiety jako „szare eminencje” w komunistycznej elicie władzy w Polsce*, „Res Historica” 2018, nr 45, s. 287–309; A. Drozdowska, *Liga Kobiet w województwie białostockim – stan badań i postulaty badawcze*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2018, nr 2 (5), s. 112–127; A. Nowakowska-Wierchoś, *Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet (1945–1949) i Związek Kobiet Polskich im. Marii Konopnickiej we Francji (1944–1950) – dokumenty programowe*, „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja” 2013, nr 2, s. 251–279; A. Stasiewicz, *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w latach 1945–1948 na Białostocczyźnie w świetle dokumentów PPR [w:] Kobiety „na zakręcie”...*, s. 51–78.

² Dla uproszczenia w tej publikacji używana będzie nazwa Liga Kobiet, choć od sierpnia 1945 r. do września 1949 r. oficjalnie organizacja nosiła nazwę Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet.

³ Biblioteka Sejmowa (dalej: BS), Parlamentarzyści polscy. Posłowie PRL (dalej: Pp PRL), <https://bit.ly/2Geof9P>, dostęp 11 XII 2019 r. Zob. też *Zasady redagowania i źródła informacji zamieszczonych w biogramach polityków zasiadających w Sejmie w latach 1944–1989*, które znaleźć można na stronie BS, <https://bit.ly/2YSBYKw>, dostęp 11 XII 2019 r.

⁴ BS, Parlamentaria polskie 1919–1997 (dalej: Pp 1919–1997), <https://bit.ly/2SkHK5h>, dostęp 15 XII 2019 r.

⁵ Zob. *Skorowidz do sprawozdań stenograficznych Sejmu Ustawodawczego RP*, z. 1, pos. 1–47 (4 II 1947 – 26 VI 1948); z. 2, pos. 48–84 (27 VI 1948 – 27 X 1950); z. 3, pos. 85–108 (28 X 1950 – 1 VIII 1952), <https://bit.ly/2Sj4sLe>, dostęp 15 XII 2019 r.

⁶ BS, Sejm Ustawodawczy RP. Stenogramy z posiedzeń 1–108 (dalej: SURP. Stenogramy), <https://bit.ly/30tIOHU>, dostęp 15 XII 2019 r.

⁷ E. Orłowska, *Pamiętam jak dziś*, Warszawa 1973; S. Garnarczykowska, *Byłyśmy w ZSRR: St. Garnarczykowska, M. Jaszczukowa, E. Orłowska*, Warszawa 1948; D. Kłuszyńska, *Co Polska Ludowa dała kobietom?*, Warszawa 1950; I. Sztachelska, *Cele, zadania i osiągnięcia Ligi Kobiet: wykład*, Warszawa 1947; *Zawsze byłam z Polską. Z Hanną Chorążyną, przewodniczącą Rady Naczelnej Polskiego Stronnictwa Ludowego, rozmawia Izabella Byszewska*, „Przeгляд Katolicki” 1990, nr 8–9, s. 1, 3.

⁸ Działania pozaparlamentarne, w które angażowały się posłanki, zwłaszcza te, które prócz aktywności partyjnej włączały się w pracę stowarzyszeń, np. takich jak LK, można śledzić, sięgając po periodyki tych organizacji lub adresowane ogólnie do kobiecej inteligencji w miastach i na wsi tygodniki. Dobrymi przykładami takich pism były „Nasza Praca”, „Kobieta i Życie” oraz „Przyjaciółka”.

UWARUNKOWANIA WYBORÓW DO SEJMU USTAWODAWCZEGO I WYNIK KANDYDATEK LIGI KOBIEC

Ogłoszone 12 lutego 1945 r. decyzje konferencji jałtańskiej oznaczały dla Polski faktyczne przejście w sowiecką strefę wpływów. Formalnie o przyszłości naszego kraju miały jednak zdecydować wolne wybory zaplanowane przez Wielką Trójkę już po zakończeniu wojny. Część niepodległościowych środowisk politycznych na emigracji i nad Wisłą uznała, że przyjmując decyzje krymskie dotyczące przyszłości Polski, uzyska możliwość włączenia się do kampanii wyborczej i w wyniku rozstrzygnięć przy urnach przejmie od komunistów władzę.

Wolne wybory, gdyby do nich doszło, przyniosłyby komunistom totalną klęskę. Potwierdzały to prawdziwe (a nie te ogłoszone oficjalnie) wyniki sfałszowanego referendum z czerwca 1946 r. W tej sytuacji w styczniu 1947 r. podczas kampanii wyborczej i w trakcie samych wyborów oraz przy liczeniu głosów komuniści w ordynarny sposób wpływali na wyborcze rozstrzygnięcia. Skład Sejmu Ustawodawczego faktycznie ustalono w zaciszu warszawskich i moskiewskich gabinetów zajmowanych przez zaufanych ludzi Józefa Stalina. Dla zachowania pozorów w ławach poselskich pozwolono zasiąść także grupie polityków Polskiego Stronnictwa Ludowego. Na ogólną liczbę 444 mandatów Polska Partia Robotnicza otrzymała 114, Polska Partia Socjalistyczna⁹ – 116, „lubelskie” Stronnictwo Ludowe¹⁰ – 109, Polskie Stronnictwo Ludowe¹¹ – 27, PSL „Nowe Wyzwolenie” – 7, Stronnictwo Demokratyczne¹² – 41, Stronnictwo Pracy¹³ – 15, kandydaci z prorządowej grupy katolickiej – 5, a „bezpartyjni”¹⁴ – 10 mandatów¹⁵. Komuniści, fałszując wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r., zdecydowali, że powinna się w nim też znaleźć reprezentująca Polki grupa posłanek. Nie wiemy, ile kandydatek zyskało społeczne zaufanie i faktycznie zostało wybranych. Nie można wykluczyć, że w ich przypadku z racji nielicznej reprezentacji władza ludowa odstąpiła od zakulisowego ustalania wyników wyborczych i wszystkim wybranym pozwoliła objąć mandaty. Spośród 444 obsa-

⁹ O „falszywej” PPS pisze J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944–1950. Miejsce – funkcje – relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1995, s. 72–77, 223–248.

¹⁰ Chodzi o tzw. lubelskie Stronnictwo Ludowe, tj. ugrupowanie rozłamowe, które wyodrębniło się ze SL „Roch”. W „lubelskim” SL skupieni byli działacze ludowi współpracujący z komunistami z PPR (zob. *ibidem*, s. 68–72, 249–256).

¹¹ Na temat specyfiki samego ugrupowania i uwarunkowaniach jego powojennej działalności zob. *ibidem*, s. 136–172, 266–284.

¹² Interesujące refleksje odnośnie do tego ugrupowania „satelickiego” zob. *ibidem*, s. 77–81, 257–265.

¹³ O przeszkodach stawianych przez komunistów w związku z próbami odbudowy stronnictwa zob. *ibidem*, s. 173 i n.

¹⁴ Jako formalnie niezrzeszona (bezpartyjna), ale z przekonania komunistka weszła do Sejmu Ustawodawczego m.in. Sztachelska, szefująca w tym czasie strukturom SOLK. O działalności kierowanego przez siebie stowarzyszenia i jego bliskości ideologiczno-organizacyjnej z PZPR szeroko wypowiedziała się we wspomnianym wykładzie wydanym drukiem w 1947 r. (zob. I. Sztachelska, *Cele, zadania i osiągnięcia Ligi Kobiet...*, s. 1–19).

¹⁵ Państwowa Komisja Wyborcza ogłosiła wielkie zwycięstwo Bloku Demokratycznego (PPR, PPS, SL i SD), który rzekomo zdobył 80,1 proc. głosów. Według oficjalnych danych na PSL głosowało 10,3 proc. wyborców, na SP – 4,7 proc., na PSL „Nowe Wyzwolenie” – 3,5 proc., na bezpartyjnych – 1,4 proc. Dane za: Protokół PKW z dnia 1 lutego 1947 r., „Monitor Polski” 47.13.31, <https://bit.ly/2YWcj3A>, dostęp 15 XII 2019 r. Zob. też M. Korkuć, *Wybory 1947 – mit założycielski komunizmu*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 1–2, s. 106–115.

dzonych miejsc 26 przypadło paniom, co dawało im 5,85 proc. mandatów poselskich. Parlamentarzystkami zostały: Romana Bosiakowa (PPR/PZPR), Hanna Chorążyna (PSL), Stanisława Garnarczykowa (SL), Emilia Hiżowa (SD), Helena Jaworska (PPR/PZPR), Maria Jaszczukowa (SD), Dorota Kłuszyńska (PPS/PZPR), Eugenia Krassowska-Jodłowska (SD), Maria Kuzańska-Obrączkowska (PPS/PZPR), Pelagia Lewińska¹⁶ (PPR/PZPR), Zofia Łyżnik-Izydorzyc (SL), Felicja Marczakowa (PPR/PZPR), Zofia Nałkowska (niezrzeszona), Małgorzata Nowicka (PPS/PZPR), Edwarda Orłowska (PPR/PZPR), Władysława Pietrzakowa (SL), Rozalia Pilchowa (PPS/PZPR), Irena Piwowarska (PPR/PZPR), Wanda Podnieszka (PPR/PZPR), Maria Pol (PPS/PZPR), Eugenia Pragierowa (PPS/PZPR), Otylia Ruszczycka (SL), Krystyna Strusińska (PPS/PZPR), Irena Sztachelska (niezrzeszona), Kazimiera Świętochowska (PPS/PZPR), Zofia Tomczyk (SL)¹⁷.

Dla porównania w okresie międzywojennym odsetek kobiet w Sejmie i Senacie wahał się w pierwszym przypadku od 0,48 proc. do 3,82 proc., co przekładało się na 1 do 17 mandatów poselskich. W drugim zaś przypadku od 2,7 proc. do 6,25 proc., co przekładało się na 3 do 6 mandatów senatorskich. Pełną wymowę powyższe statystyki zyskują po uzupełnieniu ich o wynik wyborczy kobiet z 1952 r. W Sejmie I kadencji reprezentacja pań liczyła już 75 posłanek, co stanowiło 16,89 proc. ogółu wybranych¹⁸.

Poza Kłuszyńską, która w wyborach do Senatu II (1928–1930) i III kadencji (1930–1935) uzyskiwała mandat senatorski, żadna z pozostałych kobiet, które trafiły do Sejmu Ustawodawczego, nie posiadała doświadczenia parlamentarnego zdobytego w okresie międzywojennym¹⁹. Nie oznaczało to w żadnym razie braku doświadczenia w działalności społeczno-politycznej. Takowe wszystkie z nich posiadały za sprawą zaangażowania w działalność międzywojennych stowarzyszeń, organizacji i partii politycznych. Aktywności w tej sferze większość z nich nie zaniechała w latach wojny i okupacji, dodatkowo angażując się w działalność konspiracyjną w kraju lub organizacyjną na terenie Związku Sowieckiego.

Osiem posłanek posiadało z kolei zupełnie świeże doświadczenie w pracy quasi-parlamentarnej zdobyte na forum Krajowej Rady Narodowej. Do tej grupy należały po dwie posłanki z PPR (Jaworska, Orłowska) i SD (Jaszczukowa, Hiżowa) oraz po jednej z PPS (Pragierowa), SL (Garnarczykowa), PSL (Chorążyna) i z grona niezrzeszonych (Nałkowska).

¹⁶ W 1946 r. z ramienia PPR objęła stanowisko sekretarza generalnego Związku Harcerstwa Polskiego. W 1948 r. doprowadziła do reorganizacji związku, polegającej na ograniczeniu wieku jego członków do 14 lat i ścisłym powiązaniu struktur harcerskich ze szkołami podstawowymi oraz powiązaniu ideologicznym i organizacyjnym ZHP ze Związkiem Młodzieży Polskiej. W celu umocnienia kontroli partii nad ZHP wdrożyła program centralnego sterowania Harcerską Służbą Polsce. W styczniu 1949 r. wygłosiła referat „Problemy przebudowy harcerstwa”, w którym poddała miazdzącej krytyce idee harcerskie, a dotychczasowe ZHP oskarżała o „służbę na korzyść imperializmu” i porównywała z organizacjami hitlerowskimi (zob. publikacja nawiązująca do tego referatu: P. Lewińska, *Walka o nowe harcerstwo*, Warszawa 1949, s. 3–36).

¹⁷ BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2Geof9P>, dostęp 15 XII 2019 r.

¹⁸ Statystyki te publikują Ewa Furgał, Natalia Sarata (zob. *Kobiety w polskim życiu politycznym. Informator*, oprac. E. Furgał, N. Sarata, Kraków 2009, s. 16–20).

¹⁹ Warto zwrócić uwagę na znaczącą nieobecność w ławach poselskich zajmowanych przez reprezentantki PPR znanej łódzkiej działaczki komunistycznej Janiny Ignasiak-Minkowskiej. Reprezentowała ona w Sejmie III kadencji w latach 1930–1935 Komunistyczną Frakcję Poselską. Jeśliby przyjąć, że o uzyskaniu mandatu nie przesądzano przy urnie, a w gabinetach partyjno-bezpieczniackich decydentów, to pominięcie tak doświadczonej w pracy polityczno-parlamentarnej towarzyszkii trudno wyjaśnić. Mogła to być więc przemyślana decyzja, bowiem wcześniej dla Ignasiak-Minkowskiej nie znalazło się też miejsce w KRN.

W grupie 26 posłanek swoich reprezentantek nie posiadały tylko SP i PSL „Nowe Wyzwolenie”²⁰. Najliczniej reprezentowane były działaczki PPS, których w ławach poselskich zasiadało 8. PPR posiadało 7 posłanek, SL natomiast 5, a SD miało ich 3. PSL reprezentowała jedna posłanka i była nią Chorążyna. Niezrzeszone były dwie²¹. W tym ostatnim wypadku chodzi o Sztachelską i Nałkowską.

O ile o autorce *Medalionów* można było powiedzieć z pewnymi zastrzeżeniami, że była posłanką niezrzeszoną, choć sympatyzującą z władzą ludową, to w odniesieniu do Sztachelskiej takie stwierdzenie miałyby się z prawdą. O pozostawaniu Nałkowskiej w orbicie wpływów partii komunistycznej świadczyły nie tylko jej akces do KRN i współpraca z tygodnikiem społeczno-literackim „Kuźnica”, grupującym twórców kultury o profilu ideologicznym zbliżonym do marksistowskiego, ale przede wszystkim fakt, że pisarka w listopadzie 1949 r. została członkiem Ogólnokrajowego Komitetu Obchodu 70-lecia urodzin Józefa Stalina²².

W przypadku Sztachelskiej jej związki z PPR/PZPR były oczywiste. Do Sejmu Ustawodawczego wybrana została z listy państwowej Bloku Stronnictw Demokratycznych, a legitymację partyjną PZPR oddała dopiero w grudniu 1981 r. na znak protestu przeciwko wprowadzeniu stanu wojennego. Niemniej jednak ze względów politycznych jej partyjni koledzy kreowali ją na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. na posłankę niezrzeszoną (niezależną).

Takich kryptokomunistek wśród posłanek Sejmu Ustawodawczego było więcej. Dwie najbardziej znane reprezentowały SD. Były nimi Jaszczukowa i Krassowska-Jodłowska. O ile pierwsza z nich związała się ze SD jeszcze przed wybuchem wojny i dopiero po jej zakończeniu weszła w krąg wpływów PPR/PZPR, to w przypadku drugiej można mówić wprost o „oddelegowaniu” z ramienia PPR do SD. W tym wypadku oddelegowującą była prominentna działaczka komunistyczna Orłowska.

W gronie 26 posłanek zasiadających w latach 1947–1952 w ławach poselskich Sejmu Ustawodawczego dziewięć związanych było z Ligą²³ i jedna z inną organizacją kobiecą, tj. działającym w latach okupacji Ludowym Związkiem Kobiet²⁴. Stosunkowo nieliczna

²⁰ Ugrupowanie to było swoistą efemerydą na scenie politycznej Polski Ludowej. Zostało założone na początku czerwca 1946 r. z inspiracji PPR przez grupę opozycyjną wobec linii Stanisława Mikołajczyka w PSL. Liderzy „Nowego Wyzwolenia” opowiadali się za współpracą z Blokiem Stronnictw Demokratycznych i głosowaniem „3 x TAK” w referendum ludowym przeprowadzonym pod koniec czerwca 1946 r. W listopadzie 1947 r. partia zjednoczyła się z „lubelskim” SL.

²¹ *Kobiety w polskim życiu politycznym...*, s. 20–21.

²² Informację na ten temat zob. „Życie Warszawy”, 6 XI 1949, nr 306, s. 1.

²³ Nie są to dane ostateczne, bowiem członkostwo w LK tylko tych dziewięciu posłanek można było zweryfikować na podstawie dostępnych materiałów źródłowych i opracowań naukowych. Dalsze badania mogą tę listę uzupełnić o nazwiska kolejnych posłanek.

²⁴ Konspiracyjna organizacja społeczno-polityczna kobiet wiejskich utworzona w lutym 1942 r., uznająca zwierzchnictwo Centralnego Kierownictwa Ruchu Ludowego. Odpowiadała za służbę sanitarną, obsługę konspiracyjnej łączności i kolportażu wydawnictw „Roch” i Batalionów Chłopskich, pomoc rodzinom więzionych i pomordowanych, zaopatrywanie w żywność oddziałów BCh, samokształcenie i tajne nauczanie. W składzie kierownictwa LZK znalazły się m.in.: Chorążyna, Szczawińska, W. Tropaczyńska-Ogarkowa. LZK skupiał ok. 12 tys. kobiet, z tego 8 tys. działało w Zielonym Krzyżu. Głównymi organami prasowymi były takie pisma, jak: „Żywią” i „Biedronka”. Po zakończeniu wojny członkinie LZK podjęły działalność w PSL i Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici” (zob. *Encyklopedia PWN*, <https://bit.ly/2xR5Rz7>, dostęp 15 XII 2019 r.).

reprezentacja LK w Sejmie Ustawodawczym odzwierciedlała jej ówczesny potencjał kadrowy i pozycję polityczną liderek²⁵. Pomimo górnolotnych słów zapisanych w ogłoszonych w 1945 r. „Deklaracji ideowej Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet”²⁶ i pierwszym statucie²⁷ stowarzyszenia, w praktyce liżanki²⁸ realizowały wytyczoną w Wydziale Kobięcym Komitetu Centralnego PPR linię polityki kobiecej. Wiele czołowych działaczek Ligi, w tym posłanek, było oddelegowanych z Wydziału Kobięcego PPR/PZPR do stowarzyszenia. Do grona tego należała nawet kierująca Wydziałem w latach 1946–1953 Orłowska. W efekcie Liga była uzależniona od partii komunistycznej kadrowo, organizacyjnie, ideowo i finansowo²⁹. To uzależnienie postępowało w czasie. Uwidoczniło się jeszcze bardziej w przyjętym w 1947 r. drugim statucie³⁰, a finalnie w pozbawionej eufemizmów treści trzeciego statutu³¹ z 1949 r. Kim więc były liżanki i pozostałe posłanki zasiadające w Sejmie Ustawodawczym, jak wyglądała ich „koncesjonowana” działalność na forum parlamentarnym?

BIOGRAFIE POLITYCZNE POSŁANEK LIGI KOBIECI ZASIADAJĄCYCH W SEJMIE USTAWODAWCZYM

Dorota Kłuszyńska³² uzyskała wykształcenie średnie (ukończyła gimnazjum w Tarnowie). W latach 1893–1895 była wolną słuchaczką na Wydziale Ekonomii Uniwersytetu

²⁵ O zaangażowaniu liżanek w kampanię wyborczą pisze M. Dajnowicz, *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle „Naszej Pracy” (1947–1949)* [w:] *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Białystok 2016, s. 298–299.

²⁶ Obok ogólnego żądania równouprawnienia kobiet w deklaracji znalazły się takie postulaty, jak: walka z faszyzmem, walka o pokój, obrona demokracji, obecność kobiet w życiu społecznym i państwowym, zaangażowanie w odbudowę kraju (zob. szerzej M. Bauchrowicz-Tocka, *Ewolucja celów Ligi Kobiet w latach 1945–1989 w świetle jej statutow*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2020, nr 1 (8), s. 187).

²⁷ W pierwszym statucie zapisano m.in. postulaty wprowadzenia ustawodawstwa ochronnego, rozwoju opieki społecznej nad matką i dzieckiem, dbałości o rozwój kultury życia rodzinnego, wspierania ruchu spółdzielczego i rozwoju budownictwa mieszkaniowego (zob. szerzej *ibidem*, s. 188).

²⁸ Tego nieco poufalego określenia zaczęto używać w odniesieniu do członkini powstałej w 1915 r. pod kierownictwem Zofii Moraczewskiej LK. Pojawiało się ono w międzywojennej publicystyce kobiecej, choć nie było specjalnie popularne. Podobnie było po wojnie, gdy czasami tym mianem określały się członkinie SOLK.

²⁹ Szerszy kontekst „uprzedmiotowienia” Ligi przedstawia D. Jarosz, *Idee, programy i realia: funkcje Ligi Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1945–1957)* [w:] *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, t. 2, red. A. Jasińska-Janiak, K. Sierakowska, A. Szwarc, Warszawa 2009, s. 307–330.

³⁰ W drugim statucie pojawiła się lista pięciu celów głównych: walki o pokój na świecie, obrony praw kobiet, obrony praw rodziny (szczególnie dzieci), kształtowania wśród kobiet postaw obywatelskich oraz świadomości własnych praw i obowiązków, zaangażowania kobiet w pracę na rzecz państwa i przy jego odbudowie (zob. szerzej M. Bauchrowicz-Tocka, *Ewolucja celów Ligi...*, s. 189).

³¹ W trzecim statucie lista celów głównych została zredukowana do czterech punktów: kształtowania wśród kobiet postaw identyfikacji z Polską Ludową oraz solidarności z międzynarodowym obozem postępu (w szczególności ze Związkiem Radzieckim); podnoszenia poziomu politycznego i kulturalnego szerokich rzesz kobiecych budujących socjalistyczną Polskę; włączenia kobiet do odbudowy kraju i budowy fundamentów socjalizmu; dążenia do równouprawnienia i awansu społecznego kobiet poprzez podnoszenie ich kwalifikacji zawodowych, rozwój opieki nad matką i dzieckiem oraz unowocześnienie gospodarstwa domowego (zob. szerzej *ibidem*, s. 190).

³² Dorota Kłuszyńska (1 I 1874 Tarnów – 22 XI 1952 Warszawa) (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2xNyMUu>, dostęp 15 XII 2019 r. Por. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Zbiór akt osobowych działaczy

Wiedeńskiego. Małżeństwo z Henrykiem Kłuszyńskim, lekarzem i działaczem socjalistycznym, zawarte w 1896 r., wpłynęło na jej dalszą aktywność życiową. W 1900 r. zasiłała szeregi Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej Galicji i Śląska Cieszyńskiego. Szybko awansowała w hierarchii partyjnej i w latach 1911–1919 była już m.in. członkiem Centralnego Komitetu Wykonawczego. Równoległe z działalnością polityczno-partyjną organizowała pod auspicjami macierzystego ugrupowania zręby polskiego ruchu kobiecego³³. W latach 1907–1914 była redaktorką „Głosu Kobiet”, co ułatwiało jej propagowanie idei feministycznych. Efektem tych poczynań było doprowadzenie w 1908 r. do zorganizowania pierwszych na ziemiach polskich obchodów Dnia Kobiet. W 1911 r. opublikowała głośną broszurę-manifest *Dlaczego kobiety walczą o prawa polityczne*³⁴. W następnym roku reprezentowała postępowe Polki na II Międzynarodowej Konferencji Kobiet Socjalistek w Kopenhadze. Niedługo po wybuchu Wielkiej Wojny, bo już w 1915 r. włączyła się w działalność Ligi Kobiet Galicji i Śląska³⁵. W okresie międzywojennym czynnie działała w PPS³⁶.

Jej kariera polityczna przyspieszyła, gdy 25 grudnia 1925 r. objęła mandat senatorski po zmarłym Ksawerym Praussie. W późniejszym okresie, już w wyniku rozstrzygnięć wyborczych, wchodziła do Senatu jeszcze dwukrotnie, tj. w 1928 (z listy PPS) i 1930 r. (z listy Centrolewu). W latach 1939–1941 przebywała we Lwowie, gdzie w 1939 r. została na krótko aresztowana przez NKWD³⁷. Od połowy 1941 r., wraz z rozszerzeniem niemieckiej okupacji na wschód, ze względu na swoje pochodzenie³⁸ musiała się ukrywać. Do 1942 r. przebywała w Warszawie, a następnie na wsi pod Grójcem. Od 1943 r. była członkiem Centralnego Kierownictwa Ruchu PPS-Wolność, Równość, Niepodległość³⁹. Na początku 1945 r. współuczestniczyła w tworzeniu Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej opozycyjnej wobec „lubelskiej” PPS. Po zakończeniu wojny zasiłała jednak szeregi koncesjonowanej przez komunistów „lubelskiej” PPS. W 1948 r. przyjęła legitymację członkowską PZPR i weszła w skład jej KC.

Maria Jaszczukowa⁴⁰ posiadała wykształcenie wyższe. Studia prawnicze podjęła jeszcze przed wojną. Po wojnie kontynuowała je na innym kierunku i ukończyła na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego. Już w 1937 r. związała się z umiarkowaną lewi-

ruchu robotniczego (dalej: ZAO), 2856,teczka Doroty Kłuszyńskiej. Zob. też AAN, KC PZPR, Centralna Kartoteka (dalej: CK), akta osobowe Doroty Kłuszyńskiej).

³³ W latach 1914–1919 przewodniczyła Centralnemu Wydziałowi Kobiet PPSD. Analogicznie było w latach 1919–1939, kiedy była przewodniczącą bądź wiceprzewodniczącą Centralnego Wydziału Kobiecego PPS.

³⁴ D. Kłuszyńska, *Dlaczego kobiety walczą o prawa polityczne*, Kraków 1911, s. 1–36.

³⁵ W latach 1916–1918 wchodziła w skład Zarządu Naczelnego tej organizacji. Szerzej o tym epizodzie pisze J. Dufurat, *Kobiety w kręgu lewicy niepodległościowej. Od Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego do Ochotniczej Legii Kobiet (1908–1918/1919)*, Toruń 2001, s. 181–228, 291.

³⁶ W latach 1919–1939 jako członek Rady Naczelnej PPS, a od 1928 do 1939 r. także jako członek CKW PPS (zob. *Kłuszyńska Dorota (Dora)* [w:] *Słownik Biograficzny Działaczy Polskiego Ruchu Robotniczego*, t. 3, red. F. Tych, Warszawa 1992, s. 209–211).

³⁷ L. Ciołkoszowa, *Spojrzenie wstecz (rozmowy przeprowadził Andrzej Friszke)*, Paryż 1995, s. 142.

³⁸ Urodziła się w rodzinie żydowskiej jako Dora Pilcer, córka Ignacego Pilcera i Barbary (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2xNyMUu>, dostęp 15 XII 2019 r.).

³⁹ K. Pużak, *Wspomnienia 1939–1945*, Gdańsk 1989, s. 40.

⁴⁰ Maria Jaszczukowa (30 V 1915 Warszawa – 21 XII 2007 Warszawa) (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2Shi75g>, dostęp 15 XII 2019 r.).

cą skupiającą się w Klubach Demokratycznych. Została nawet sekretarzem stołecznych struktur tej organizacji. Równolegle była też sekretarzem Sekcji Młodych KD. W 1939 r. zasiłowała szeregi członkowskie nowo powstałego SD. Po wybuchu II wojny światowej znalazła się w sowieckiej strefie okupacyjnej i w latach 1939–1941 pracowała jako nauczycielka historii w Białymstoku. Ten etap jej życia zakończył się wraz z wybuchem wojny niemiecko-sowieckiej. Aresztowana przez Niemców, była więziona na Pawiaku, skąd trafiła do Auschwitz-Birkenau, a następnie do Ravensbrück.

Po wojnie na nowo podjęła działalność społeczno-polityczną, m.in. przyjmując propozycję zasiadania w KRN. Utworzyła w niej Koło Posłanek. Ponadto znalazła się w gronie założycielek LK oraz inicjatorek powołania tygodnika „Przyjaciółka”. Reprezentowała też polskie liżanki w Światowej Demokratycznej Federacji Kobiet⁴¹. W Sejmie I kadencji w 1956 r. jako posłanka-sprawozdawczyni przedłożyła izbie projekt ustawy o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, która zalegalizowała w Polsce Ludowej aborcję z powodów społecznych⁴². W latach 1959–1963 wraz z mężem, ambasadorem Bolesławem Jaszczukiem, przebywała w Moskwie. Po powrocie do kraju nie wróciła już do aktywnej polityki. Powierzono jej jedynie funkcję sekretarza Rady Naczelnej Związku Bojowników o Wolność i Demokrację.

Edwarda Orłowska⁴³, mimo że pochodziła z rodziny urzędniczej, uzyskała niepełne wykształcenie gimnazjalne⁴⁴. Po powrocie w 1919 r. z wojennego bieżenstwa i osiedleniu w Białymstoku od razu zaangażowała się w działalność komunistyczną. Radykalizm poglądów i postawy Orłowskiej był pokłosiem kilkuletniego pobytu jej rodziny w Smoleńsku, gdzie pod koniec wojny ona i jej brat zetknęli się z bolszewikami i ulegli ich indoktrynacji. Swoją aktywność polityczną zintensyfikowała latem 1920 r., gdy w mieście nad Białą zainstalował się Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski (Polrewkom). Po wycofaniu się bolszewików uniknęła represji i nadal działała w strukturach komunistycznych. Za udział w demonstracji pierwszomajowej w 1923 r. została zatrzymana i trafiła do aresztu. Na wniosek władz oświatowych dyrekcja gimnazjum relegowała ją ze szkoły tuż przed ukończeniem czwartej klasy⁴⁵.

W kolejnych latach jeszcze bardziej zaangażowała się w działalność polityczną. W 1924 r. przystąpiła do regionalnych struktur Związku Młodzieży Komunistycznej Zachodniej Białorusi (późniejszego Komunistycznego Związku Młodzieży Zachodniej

⁴¹ A. Miodowski, *Działalność zagranicznych ruchów kobiecych w świetle publikacji „Pracy Kobiet” – organu prasowego Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet (marzec–grudzień 1946)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2020, t. 23, nr 1, s. 97–112.

⁴² A. Czajkowska, *O dopuszczalności przerywania ciąży. Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. i towarzyszące jej dyskusje [w:] Kłopoty z seksem w PRL. Rodzenie nie całkiem po ludzku, aborcja, choroby, odmienności*, red. M. Kula, Warszawa 2012, s. 263–287.

⁴³ Edwarda Orłowska (właśc. Estera Mirer, 1906 Witebsk – 1977 Warszawa) (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2YTwdfB>, dostęp 15 XII 2019 r.; AAN, ZAO, 4348, teczka Edwardy Orłowskiej. Zob. też AAN, CK, akta osobowe Edwardy Orłowskiej).

⁴⁴ W 1919 r. podjęła naukę w białostockim osmioklasowym Filologicznym Gimnazjum Koedukacyjnym należącym do Józefa Zeligmana, Józefa Lebenhafta i Jakuba Dereczyńskiego, mieszczącym się przy ul. Henryka Sienkiewicza 4. W 1923 r. relegowano ją z tej szkoły. Naukę kontynuowała w 1928 r. w Centralnej Szkole Partyjnej dla aktywu KPZB w Mińsku (zob. E. Orłowska, *Pamiętam jak dziś...*, s. 18, 78–79, 140–150).

⁴⁵ *Ibidem*.

Białorusi). U progu lat trzydziestych XX w. pełniła już obowiązki I sekretarz Komitetów Okręgowych Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi w Pińsku, Brześciu i Grodnie. Za swoją działalność została w 1934 r. aresztowana i skazana na pięć lat więzienia. W latach 1939–1941, już pod okupacją sowiecką, była przewodniczącą Rady Zakładowej w fabryce włókienniczej nr 29 w Białymstoku (pierwotnie zakłady Machaja przy ul. św. Rocha 5). Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej w 1941 r. ewakuowała się do Kazachstanu, gdzie działała w strukturach Związku Patriotów Polskich jako sekretarz obwodowy⁴⁶.

W 1944 r. po przybyciu do „lubelskiej” Polski została zaangażowana do pracy w Ministerstwie Administracji Publicznej przy Polskim Komitecie Wyzwolenia Narodowego. Równolegle powierzono jej organizację aparatu PPR na terenie województwa białostockiego, gdzie kierowała przez pewien czas Komitetem Wojewódzkim PPR⁴⁷. Na II Zjeździe tej partii reprezentowała powiat sokólski. Następnie w latach 1946–1948 kierowała Wydziałem Kobięcym KC PPR, a po powstaniu PZPR do 1953 r. analogiczną komórką przy KC PZPR. W latach 1947–1953 była też członkiem Rady Naczelnej ŚDFK.

Irena Sztachelska⁴⁸ legitymowała się wyższym wykształceniem uzyskanym jeszcze w okresie międzywojennym. W latach trzydziestych XX w. studiowała medycynę na Uniwersytecie Stefana Batorego. Równolegle ze studiami w Wilnie zaangażowała się w działalność organizacji powiązanych z Komunistyczną Partią Polski. Zasiłiła m.in. szeregi członkowskie Komunistycznego Związku Młodzieży Polski⁴⁹, a następnie w 1933 r. przystąpiła do Związku Lewicy Akademickiej „Front”⁵⁰.

Wpływ na radykalizację polityczną studentki medycyny mieli najprawdopodobniej jej późniejszy mąż Jerzy Sztachelski, z którym studiowała na Wydziale Lekarskim, oraz siostra Maria Dziewicka. Za swoją działalność cała trójka była sądzona w procesach politycznych lat 1936–1937 i uniewinniana w trzech kolejnych instancjach⁵¹.

Pod okupacją sowiecką przyjęła wybór do Rady Najwyższej Litewskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej w 1941 r. ewakuowała się na wschód. W tym czasie przeżywać też musiała pewne rozterki tożsamościowe związane z samookreśleniem narodowym, początkowo zaciągnęła się bowiem w szeregi 16. Litewskiej Dywizji Piechoty Armii Czerwonej, by po jakimś czasie przyjąć obowiązki zastępczyni dowódcy ds. polityczno-wychowawczych 1. Samodzielnego Batalionu Kobięcego im. Emilii Plater.

Decydując się na przyjęcie tej nominacji, wkroczyła tym samym na pole aktywności w postępowym ruchu kobiecym. W 1945 r. bezpośrednio po przybyciu do „lubelskiej”

⁴⁶ Do Związku Sowieckiego Orłowska powróciła w 1948 r. w towarzystwie dwóch innych liżanek – Garnarczykowej i Jaszczukowej, by „szukać inspiracji” dla działalności LK u towarzyszek z Komitetu Kobiet Sowieckich (zob. S. Garnarczykowa, *Byłyśmy w ZSRR...*, s. 1–63).

⁴⁷ Ten etap swojej aktywności (kariery) politycznej szeroko charakteryzuje w ostatnim rozdziale wydanych w 1973 r. wspomnień (zob. E. Orłowska, *Pamiętam jak dziś...*, s. 334–353).

⁴⁸ Irena Sztachelska (z d. Dziewicka, 1911 Wilno – 2010 Warszawa) (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/32rUV97>, dostęp 15 XII 2019 r.; AAN, ZAO, Z 4806,teczka Ireny Sztachelskiej. Zob. też AAN, CK, akta osobowe Ireny Sztachelskiej).

⁴⁹ Była to młodzieżówka KPP, działająca w latach 1922–1938. Polska nazwa organizacji była wzorowana na nazwie działającego w ZSRS Komunistycznego Związku Młodzieży (Komsomołu).

⁵⁰ E. Orłowska, *Pamiętam jak dziś...*, s. 291.

⁵¹ E. Filipajtis, *Lewica Akademicka w Wilnie 1930 – pocz. 1935*, Białystok 1965, s. 60, 62–63.

Polski⁵² stanęła na czele Zarządu Głównego LK. Funkcję tę piastowała do 1950 r. Jej sprawowanie wymagało w tym czasie ze względów politycznych zachowywania przez przewodniczącą stowarzyszenia pozorów bezpartyjności. Dlatego też Sztachelska, pomimo swojego komunistycznego rodowodu, oficjalnie uchodziła za niezrzeszoną. Taki też status utrzymywała jako posłanka na Sejm Ustawodawczy do końca jego kadencji. Jednakże startując w wyborach 1952 r. i zasiadając w ławach poselskich Sejmu I kadencji, otwarcie reprezentowała już PZPR⁵³.

Eugenia Pragierowa⁵⁴ posiadała doktorat z dziedziny prawa, który uzyskała jeszcze przed Wielką Wojną na uniwersytecie w Zurychu. Już podczas studiów związała się z polskim ruchem socjalistycznym. W latach 1910–1914 należała do PPS-Lewicy, a od 1919 r., po zjednoczeniu ugrupowań socjalistycznych z trzech zaborów, do PPS. W niepodległej Polsce w latach 1919–1925 zajmowała stanowisko kierownika Wydziału Ochrony Pracy w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej. Od 1925 r. do wybuchu II wojny światowej była wykładowcą Wolnej Wszechnicy Polskiej. W latach 1939–1941 przebywała we Lwowie. W 1945 r. przyjęła propozycję objęcia stanowiska dyrektora w jednym z departamentów MPiOS, a następnie została w tym resorcie podsekretarzem stanu. Równolegle w latach 1945–1956 była kolejno posłanką do KRN, Sejmu Ustawodawczego i Sejmu I kadencji. Od maja 1945 r. do momentu zjednoczenia z PPR w grudniu 1948 r. była członkiem Rady Naczelnej „lubelskiej” PPS. Do 1954 r. zasiadała w KC PZPR⁵⁵. Po wojnie zaangażowała się też w działalność polskiego i międzynarodowego ruchu kobiecego. W LK od sierpnia 1945 r. aż do maja 1964 r., przez kolejne kadencje była wiceprzewodniczącą ZG⁵⁶. Reprezentowała też stowarzyszenie w ŚDFK, gdzie była przewodniczącą polskiej sekcji w Komisji Informacji i Propagandy⁵⁷.

Stanisława Garnarczykowa⁵⁸ posiadała wykształcenie średnie. W 1908 r. jeszcze jako nastolatka trafiła na zesłanie. Była to kara za jej zaangażowanie w działalność PPS tuż po upadku rewolucji lat 1905–1907. W Rosji ukończyła Wyższy Kurs Nauczycielski i była zatrudniona jako nauczycielka, m.in. w polskiej szkole w syberyjskiej Wierszynie⁵⁹. Do

⁵² Nad Wisłę przybyła *via* Wilno, gdzie od lipca 1944 r. działała w strukturach założonego przez siebie oddziału ZPP (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/32rUV97>, dostęp 15 XII 2019 r.).

⁵³ Szeregi partyjne ponownie opuściła w grudniu 1981 r. w protestie przeciwko wprowadzeniu stanu wojennego (zob. *ibidem*).

⁵⁴ Eugenia Pragierowa (1888 Kalisz – 1964 Warszawa) (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2y1YmW4>, dostęp 15 XII 2019 r.; AAN, ZAO, 9183,teczka Eugenii Pragierowej. Zob. też AAN, CK, akta osobowe Eugenii Pragierowej).

⁵⁵ T. Jabłoński, *Eugenia Pragierowa* [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Wspomnienia z lat 1918–1939*, t. 3, red. J. Cesarski i in., Warszawa 1987, s. 297–306; L. K. *masową organizacją jednoczącą kobiety do walki o pokój i plan. Zakończenie dwudniowych obrad Kongresu*, „Życie Warszawy” 1951, nr 64, s. 2.

⁵⁶ B. Nowak, *Serving women and the state: The League of Women in Communist Poland*, Dissertation for the Degree Doctor of Philosophy in the Graduate School of The Ohio State University, 2004, s. 25–26, <https://bit.ly/2diMB3h>, dostęp 15 XII 2019 r. Por. M. Dajnowicz, *Liga Kobiet w terenie. Kierunki działalności organizacji na przykładzie struktur białostockich w latach 1966–1981*, „Niepodległość i Pamięć” 2018, nr 2, s. 163.

⁵⁷ S. Dłuska, *Posiedzenie Rady Naczelnej Światowej Demokratycznej Federacji Kobiet*, „Nasza Praca” 1947, nr 2, s. 6.

⁵⁸ Stanisława Garnarczykowa (1891 Warszawa – 1957 Warszawa) (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2JWE9GO>, dostęp 15 XII 2019 r.).

⁵⁹ Wieś została założona przez polskich emigrantów ekonomicznych z Zagłębia Dąbrowskiego, którzy osiedlili się 100 km na północ od Irkucka ok. 1910 r.

kraju wróciła w 1922 r. w ramach repatriacji uzgodnionej w traktacie ryskim. Pracowała jako nauczycielka w szkołach powszechnych do 1939 r. Aktywność zawodową kontynuowała w latach okupacji w tajnym szkolnictwie polskim. Jako nauczycielka pracowała w szkołach wiejskich ponad 30 lat. Od 1931 r. była związana ze SL, jednak przed zakończeniem II wojny światowej zasiłała struktury „lubelskiego” SL. W 1945 r. weszła w skład KRN, a od 1947 r. zasiadała w Sejmie Ustawodawczym z ramienia SL. Po odejściu z polityki powróciła do pracy w instytucjach oświatowych. Wraz z zakończeniem wojny zaangażowała się też w działalność ruchu kobiecego. Współorganizowała struktury LK i weszła w sierpniu 1945 r. do jej ZG, w którym aż do początku lat pięćdziesiątych XX w. pełniła funkcję wiceprzewodniczącej⁶⁰.

Eugenia Krassowska-Jodłowska⁶¹ uzyskała wykształcenie wyższe na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Po ukończeniu studiów pozostała na uczelni i pracowała jako asystentka w Katedrze Historii Literatury Polskiej. W latach 1939–1941 była nauczycielką w Wilnie oraz dziennikarką „Prawdy Wileńskiej”. Pod okupacją niemiecką zaangażowała się w tajne nauczanie w Białymstoku. Tam też w latach 1944–1946 była początkowo dyrektorem gimnazjum, a następnie kuratorem Białostockiego Okręgu Szkolnego. W 1945 r., przypuszczalnie za namową Orłowskiej, ówczesnej I sekretarz KW PPR, przystąpiła do tworzących się na Białostocczyźnie struktur SD. Dzięki tej protekcji już w 1946 r. weszła do Centralnego Komitetu stronnictwa, od 1947 r. zasiadała w jego prezydium, a od 1949 r. była już członkiem Komitetu Politycznego i wiceprzewodniczącą CK SD. W związku z tym przez członków Stronnictwa postrzegana była jako zaufana PPR/PZPR.

Równocześnie szybko awansowała w strukturach administracji rządowej. W latach 1946–1950 pełniła funkcję podsekretarza stanu w Ministerstwie Oświaty, w latach 1950–1951 podsekretarza stanu w Ministerstwie Szkół Wyższych i Nauki, a po reorganizacji, w latach 1951–1965 podsekretarza stanu w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego. Ponadto w latach 1958–1983 była członkiem Prezydium Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Jedności Narodu. Równie imponująco rozwinęła się jej kariera parlamentarna. W latach 1947–1972 wykonywała mandat poselski na Sejm Ustawodawczy oraz na Sejmy PRL I, II, III, IV i V kadencji. Po odejściu z rządu w latach 1965–1972 była członkiem Rady Państwa. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. na krótko powróciła też do pracy dziennikarskiej – w latach 1969–1973 była redaktorem naczelnym „Tygodnika Demokratycznego”, tj. oficjalnego organu CK SD⁶².

Zofia Tomczyk⁶³ posiadała przypuszczalnie tylko wykształcenie podstawowe, uzupełniane z czasem poprzez samokształcenie. Na tej podbudowie w 1955 r. edukowała się z powodzeniem w Centralnej Szkole Partyjnej, by w rezultacie zostać absolwentką Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy KC PZPR. Jej zaangażowanie w działalność

⁶⁰ B. Nowak, *Serving women and the state...*, s. 25–26.

⁶¹ Eugenia Krassowska-Jodłowska (1910 Nowy Dwór w powiecie wołkowyskim – 1986 Warszawa) (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2y8u3gg>, dostęp 15 XII 2019 r.).

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Zofia Tomczyk (1920 Horodków w powiecie rohatyńskim – 2006 Warszawa) (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2JOK1C2>, dostęp 15 XII 2019 r.).

społeczno-polityczną miała jeszcze międzywojenny rodowód. Przystąpiła wówczas do Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”, a więc organizacji od 1931 r. związanej ze SL.

Po 17 września 1939 r. jej rodzinne strony znalazły się, jak całe województwo stanisławowskie, w sowieckiej strefie okupacyjnej. Jak setki tysięcy innych Polaków przed czerwcem 1941 r. została deportowana na wschód i trafiła w rejon Pietropawłowska. Na zesłaniu zdecydowała się przewartościować swoje poglądy i przystąpiła do ZPP. W latach 1944–1945 była sekretarzem jego Zarządu Obwodowego w Woroszyłowgradzie, a następnie do 1946 r. instruktorem Wydziału Organizacyjnego ds. Repatriacji ZG w Moskwie.

W 1946 r. wróciła do kraju i jako działaczka ludowa o „wypróbowanej postawie” w sposób naturalny trafiła w orbitę wpływów „lubelskiego” SL. Dzięki rekomendacjom towarzyszy z ZPP objęła stanowisko instruktorki w Wydziale Organizacyjnym w Naczelnym Komitecie Wykonawczym. Równocześnie została wiceprezesem Zarządu Wojewódzkiego SL w Warszawie. W 1947 r. objęła kierownictwo Wydziału Kobiecego SL, a w 1948 r. została skierowana do pracy w jego odpowiedniku w Samopomocy Chłopskiej. W tym samym roku została sekretarzem Centralnej Rady Kobiecej Związku Samopomocy Chłopskiej. W latach 1948–1949 była już członkinią Rady Naczelnej SL, a w latach 1949–1964 NKW SL i następnie NKW Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. Na fali przemian politycznych w latach 1956–1957 sprawowała funkcję wiceprzewodniczącej ZG LK, a w latach 1958–1983 sekretarza Ogólnopolskiego Komitetu FJN.

Irena Piwowarska⁶⁴ posiadała jedynie wykształcenie elementarne, uzupełniane w późniejszych latach w toku kursów związkowych i partyjnych. W młodości została włókniarzką w Łodzi. Jeszcze przed wojną związała się z radykalnym ruchem związkowym, a tą drogą także z KPP. Po wojnie zaangażowała się w działalność PPR/PZPR, którą reprezentowała jako posłanka w sejmach Ustawodawczym i I kadencji. Z ramienia partii była współorganizatorką Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Włókienniczego, Odzieżowego i Skórzanego. Ukoronowaniem jej zabiegów na tym polu było objęcie stanowiska wiceprzewodniczącej ZG tego związku. Na obradującym w dniach 1–5 czerwca 1949 r. w Warszawie II Kongresie Związków Zawodowych została wybrana na sekretarza nowo powołanej Centralnej Rady Związków Zawodowych i w ślad za tym otrzymała stanowisko zastępcy członka KC PZPR. Równoległe zaangażowana była w działalność w strukturach łódzkiej LK⁶⁵.

AKTYWNOŚĆ PARLAMENTARNA POSŁANEK LIGI KOBIEC W SEJMIE USTAWODAWCZYM

Miarą pozycji politycznej posłanek LK zasiadających w Sejmie Ustawodawczym i możliwości oddziaływania na bieg prac parlamentarnych, a przede wszystkim na treść

⁶⁴ Irena Piwowarska (1911 Łódź – 1978) (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2XVr4Hw>, dostęp 15 XII 2019 r. Por. AAN, ZAO, Z 3641,teczka Ireny Piwowarskiej. Zob. też AAN, CK, akta osobowe Ireny Piwowarskiej).

⁶⁵ BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2XVr4Hw>, dostęp 15 XII 2019 r. Zob. też informacje o okolicznościach wejścia Piwowarskiej do struktur kierowniczych CRZZ: A. Czubiński, *Polska i Polacy po II wojnie światowej (1945–1989)*, Poznań 1998, s. 26–261.

stanowionego prawa (zwłaszcza konstytucji) była obsada stanowisk funkcyjnych w gremiach kierowniczych klubów parlamentarnych, komisji sejmowych i przede wszystkim w Prezydium Sejmu. Warto te kwestie rozpatrzeć w szerszym kontekście, nie ograniczając się wyłącznie do posłanek LK, ale scharakteryzować ich aktywność na tle dokonań pozostałych parlamentarzystek, a także ich kolegów posłów. Obrazuje to poniższa tabela.

Tabela 1. Obraz statystyczny aktywności posłów oraz posłanek (Ligi Kobiet i niostowarzyszonych) na forum Sejmu Ustawodawczego w latach 1947–1952⁶⁶

Posiedzenia w latach	Sprawozdawanie projektów ustaw i dekretów rządu		Wystąpienia podczas debat nad ustawami		Indywidualne interpelacje i zapytania		Wnioski i oświadczenia poselskie	
	posłanki	posłowie	posłanki	posłowie	posłanki	posłowie	posłanki	posłowie
1947	2 (1/1)	102	6 (2/4)	262	0 (0/0)	1	3 (0/3)	46
1948	6 (3/3)	141	1 (4/1)	118	0 (0/0)	0	4 (4/0)	9
1949	5 (1/4)	112	4 (3/2)	135	0 (0/0)	0	0 (0/0)	2
1950	6 (5/1)	40	6 (7/5)	39	0 (0/0)	0	0 (0/0)	1
1951	8 (5/3)	119	4 (2/3)	54	0 (0/0)	0	0 (0/0)	1
1952	2 (2/0)	36	11 (5/4)	70	0 (0/0)	0	0 (0/0)	0
Razem 1947–1952	29 (17/2)	550	42 (23/19)	678	0 (0/0)	1	7 (4/3)	59

Statystyki podane w tabeli okazują się jeszcze bardziej wymowne, gdy uzupełni się je o dodatkowe szczegóły i pozna konteksty poszczególnych zapisów⁶⁷. Jeśli chodzi np. o liczbę wystąpień posłanek w roli sprawozdających projekty ustaw, to uznać trzeba, że ich osiągnięcia na tym polu nie były imponujące. Tym bardziej że po raz pierwszy posłanka (Kłuszyńska) wystąpiła w tej roli na 14. posiedzeniu izby poselskiej, kolejna tego typu przemowa (Hiżowej) miała miejsce na 26. posiedzeniu, a trzecia z kolei dopiero na 45. posiedzeniu (ponownie Kłuszyńskiej). Dominowały wśród nich ustawy ratyfikacyjne umów i konwencji zawieranych przez Polskę Ludową z innymi państwami⁶⁸.

⁶⁶ BS, SURP. Stenogramy, <https://bit.ly/3fZFBqf>, dostęp 19 XII 2019 r.

⁶⁷ Podczas analizy danych zawartych w tabeli od razu zwraca uwagę brak indywidualnej aktywności poselskiej w formie interpelacji i zapytań. Było to efektem pragmatyki politycznej zdominowanego przez komunistów Prezydium Sejmu, która ujawniła się m.in. w tym, że pod pretekstem usprawnienia prac izby „utrwalono zwyczaj” przedkładania interpelacji w imieniu klubów poselskich, a nie przez zrzeszonych w nich posłów. Drastyczny spadek liczby wniosków poselskich wiązał się z kolei z pozbawieniem mandatów posłów PSL (uciekierów i aresztowanych), którzy w 1947 r. dominowali wśród składających wnioski i oświadczenia poselskie.

⁶⁸ BS, SURP. Stenogramy, <https://bit.ly/3fZFBqf>, dostęp 19 XII 2019 r.

Niewiele więcej było wystąpień posłanek podczas debat nad ustawami. Po raz pierwszy w tej roli posłanka (Kłuszyńska) wystąpiła na 5. posiedzeniu sejmu. Kolejna (Chorążyna) zabrała głos na 19. posiedzeniu, a trzecią okazję, by przemawiać z mównicy parlamentarnej posłanki zyskały dopiero na 81. posiedzeniu. W tym ostatnim wypadku z racji tematu debaty, tj. „Kodeks rodzinny”, dopuszczone do głosu zostały trzy posłanki (Sztachelska, Jaszczukowa, Ruszczycka). Znamienny był jednak fakt, że ustawę wprowadzającą „Kodeks” nie zaprezentowała izbie żadna z nich, ale ich kolega z ław sejmowych, poseł Jerzy Jodłowski⁶⁹.

Jakie czynniki złożyły się na taki, a nie inny obraz aktywności posłanek w Sejmie Ustawodawczym? Warto w tym kontekście mieć na uwadze nie tylko samą liczebność parlamentarnej reprezentacji kobiet, ale też poziom ich partycypacji w poszczególnych gremiach sejmowych. Jeśli chodzi o Prezydium Sejmu, to nie znalazła się w nim żadna z posłanek. Stanowiska marszałka i trzech wicemarszałków obsadzili w komplecie ich koledzy z ław poselskich⁷⁰. Nie było to bynajmniej specyfiką Sejmu Ustawodawczego, ale też czterech kolejnych kadencji parlamentu. Pierwszą posłanką, która objęła stanowisko wicemarszałka, była Halina Skibniewska. Zajmowała je, począwszy od V⁷¹ aż do VIII kadencji włącznie, tj. w latach 1971–1985. W historii polskiego parlamentaryzmu do dziś jest to niepobity rekord długości zasiadania posła/posłanki w Prezydium Sejmu.

Jeśli chodzi o obsadę przez posłanki stanowisk w prezydiach klubów parlamentarnych, sytuacja była niewiele lepsza. Klub PPR, powołując swoje prezydium, nie wprowadził ani do jego pięcioosobowego zarządu, ani nawet w szeregi jego zwyczajnych członków żadnej posłanki⁷². W „lubelskim” SL zarówno w zarządzie, jak i pośród członów prezydium klubu też nie było ani jednej kobiety⁷³. Podobnie sytuacja wyglądała w mikołajczykowskim PSL⁷⁴. Nieco bardziej otwarty na obecność w prezydium posłanek okazał się klub PPS, który choć do pięcioosobowego zarządu nie powołał ani jednej z nich, to przynajmniej znalazł miejsce dla Kłuszyńskiej w gronie członków zwyczajnych⁷⁵. Analogicznie sytuacja wyglądała we władzach klubu SD, gdzie Jaszczukowa choć nie miała miejsca w samym zarządzie, to posiadała status członka prezydium klubu⁷⁶.

Dla uzyskania pełnego obrazu poziomu partycypacji posłanek w organach Sejmu Ustawodawczego warto też przyjrzeć się obsadzie gremiów kierowniczych i członkowskich w poszczególnych komisjach sejmowych. W trakcie kadencji funkcjonowało ich łącznie 47. Odnośnie do ich składów personalnych dostępne są niemal pełne dane, łącznie

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Marszałkiem był reprezentujący „lubelskie” SL Władysław Kowalski, a wicemarszałkami Wacław Barcikowski (SD), Stanisław Szwalbe (PPS/PZPR) i Roman Zambrowski (PPR/PZPR)

⁷¹ Wicemarszałkiem została, obejmując w lutym 1971 r. wakaty po odwołanym w trakcie kadencji, skompromitowanym zaangażowaniem w tłumienie grudniowych protestów stoczniovców (1970) Zenonie Kliszce. Jej awans miał ocieplić w oczach społeczeństwa wizerunek władzy ludowej. Powołanie bezpartyjnej posłanki do Prezydium Sejmu miało dla społeczeństwa stanowić jasny sygnał, że wraz z ekipą Edwarda Gierka weszły do peerelowskiej polityki nowe standardy.

⁷² BS, Pp 1919–1997. Kluby Sejmu PRL. Klub Poselski PPR, <https://bit.ly/30A6yJy>, dostęp 15 XII 2019 r.

⁷³ *Ibidem*. Klub Poselski SL, <https://bit.ly/2Y6WlL4>, dostęp 15 XII 2019 r.

⁷⁴ *Ibidem*. Klub Poselski PSL, <https://bit.ly/2LTnsyx>, dostęp 15 XII 2019 r.

⁷⁵ *Ibidem*. Związek Parlamentarny Polskich Socjalistów, <https://bit.ly/2XRlH6e>, dostęp 17 XII 2019 r.

⁷⁶ *Ibidem*. Klub Poselski SD, <https://bit.ly/2Sj9K9y>, dostęp 17 XII 2019 r.

z wykazami zastępców członków⁷⁷. Wynika z nich, że w dwudziestu spośród tych komisji nie zasiadała ani jedna posłanka. Dobrymi tego przykładami były m.in. Komisja Obrony Narodowej⁷⁸, Komisja Bezpieczeństwa Publicznego⁷⁹, Komisja Finansowo-Skarbowa⁸⁰ oraz Komisja Komunikacji i Łączności⁸¹.

Posłanki zasiadały w prezydiach jedynie czterech komisji⁸². Najsilniejszą pozycję posiadały w Komisji Kultury i Sztuki, gdzie do lipca 1949 r. prócz miejsca w prezydium miały początkowo dwie swoje reprezentantki. Wspomnieć należy, że cztery kolejne posłanki znajdowały się w gronie zastępców członków tej komisji. Liżanka Krassowska-Jodłowska zasiadała w jej prezydium, dwie inne posłanki – Kuzańska-Obrączkowska i Nałkowska – były członkiniami, a Hiżowa, Jaworska, Łyżnik-Izydorzycy i Ruszczycka pozostawały w gronie posłów zastępców członków komisji⁸³. Po jej reorganizacji, związanej ze zmianą regulaminu Sejmu Ustawodawczego, posłanki straciły miejsce w prezydium komisji i dwa miejsca w gronie jej członków. Za to w grupie zastępców członków ich liczba wzrosła z czterech do sześciu.

W siedmiu innych komisjach reprezentacja kobiet była symboliczna, bowiem zasiadały w nich wyłącznie pojedyncze posłanki. Dobrymi tego przykładami były Komisja Budownictwa, obsadzona przez Hiżową⁸⁴, oraz Komisja Administracji Rządowej i Samorządowej, w której znalazło się z kolei miejsce tylko dla Nowickiej⁸⁵. Komisja Leśnictwa posiadała w swoich szeregach członkowskich też jedną posłankę i była nią Podniewska⁸⁶. W Komisji Handlu Wewnętrznego i Spółdzielczości znalazły się liżanki Sztachelska i Orłowska, nie zasiadały jednak w niej równocześnie. Na 77. posiedzeniu Sejmu 20 marca 1950 r. odwołano ze składu komisji pierwszą z nich, a na jej miejsce powołano drugą. Na liście zastępców członków komisji figurowała też Marczakowa, ale do końca kadencji nie została pełnoprawną członkinią tego gremium⁸⁷.

Stosunkowo najsilniejszą pozycję parlamentarzystki (wyłącznie liżanki) posiadały w Komisji Spraw Zagranicznych, których członkiniami były Kłuszyńska oraz dokooptowana w marcu 1950 r. Sztachelska, a zastępczynią członka była Pragierowa⁸⁸. Z powyższych ustaleń wynika, że w tych komisjach sejmowych, w których zasiadały parlamentarzystki, w większości były to członkinie LK.

W pięciu kolejnych komisjach posłanki przez całą kadencję znajdowały się na liście zastępców członków, tj. faktycznie nie miały wpływu na ich merytoryczną pracę. Przykładowo w składzie władz prezydialnych Komisji Administracji i Bezpieczeństwa

⁷⁷ Brak kompletnych danych na temat składów prezydiów dwudziestu komisji.

⁷⁸ BS, Pp 1919–1997. Komisje Sejmu PRL, <https://bit.ly/2LSBn80>, dostęp 17 XII 2019 r.

⁷⁹ *Ibidem*, <https://bit.ly/2GfqYQh>, dostęp 17 XII 2019 r.

⁸⁰ *Ibidem*, <https://bit.ly/2Sjyq1n>, dostęp 17 XII 2019 r.

⁸¹ *Ibidem*, <https://bit.ly/2xS72hu>, dostęp 17 XII 2019 r.

⁸² Znany jest skład prezydiów 27 spośród 47 komisji.

⁸³ BS, Pp 1919–1997. Komisje Sejmu PRL, <https://bit.ly/30Iwuvv>, dostęp 18 XII 2019 r.

⁸⁴ *Ibidem*, <https://bit.ly/2YUEgsB>, dostęp 18 XII 2019 r.

⁸⁵ *Ibidem*, <https://bit.ly/2LUS9na>, dostęp 18 XII 2019 r.

⁸⁶ *Ibidem*, <https://bit.ly/2XlwEwY>, dostęp 18 XII 2019 r.

⁸⁷ *Ibidem*, <https://bit.ly/30CnXRL>, dostęp 18 XII 2019 r.

⁸⁸ *Ibidem*, <https://bit.ly/2YnNF8>, dostęp 18 XII 2019 r.

nie było ani jednej posłanki. Ani jedna z nich nie znalazła się też w jej szeregach członkowskich. Jedyne na liście zastępców członków figurowała liżanka Orłowska. I choć do końca kadencji skład komisji uzupełniano trzykrotnie, to wśród powołanych nie było tej posłanki⁸⁹.

Przy okazji reorganizacji Komisji Zdrowia, do której doszło w lipcu 1949 r., miejsce w składzie prezydium straciła posłanka Marczakowa. Udało się jednak utrzymać dwuosobową reprezentację w gronie członkiń tej komisji⁹⁰ i stan posiadania w gronie zastępców jej członków⁹¹.

Komisja Pracy i Opieki Społecznej stanowiła jeden z nielicznych przyczółków, w którym posłanki posiadały względnie silną pozycję. Prócz miejsca w prezydium, które zajmowała liżanka Jaszczukowa, jeszcze dwie z nich były członkiniami komisji⁹², a cztery zastępczyniami członków⁹³. Ponadto w Komisji Odbudowy Hiżowa zasiadała w jej prezydium, ale w gronie członków i ich zastępców nie było już żadnej posłanki⁹⁴. Najliczniejsza, bo dziewięćosobowa grupa parlamentarzystek, z których siedem to były liżanki⁹⁵, zasiadała w Komisji Konstytucyjnej. Spoza Sejmu weszły do tego gremium dwie kolejne kobiety, tj. reprezentująca Ligę jej ówczesna przewodnicząca (od 1950 r.), Alicja Musiałowa⁹⁶ oraz Julia Patrzył, wiceprzewodnicząca Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie⁹⁷.

Piątka posłanek nie mogła pochwalić się członkostwem choćby w jednej komisji i do końca kadencji Sejmu Ustawodawczego funkcjonowały na ich zapleczu jako zastępczyni członków: Ruszczycka w czterech komisjach, Pol w trzech, Bosiakowa w dwóch, a zaledwie w jednej komisji Pilchowa i Świętochowska⁹⁸. Zwraca uwagę dominacja w tej grupie posłanek PPS.

Na przeciwnym biegunie znajdowały się liżanki: Kłuszyńska zasiadająca w sześciu komisjach (w tym konstytucyjnej) i ubiegająca się o członkostwo w siódmej⁹⁹, Sztachelska – członkini sześciu komisji (w tym konstytucyjnej) oraz Jaszczukowa wchodząca w skład czterech komisji (w tym konstytucyjnej) i zasiadająca w prezydium Komisji Pracy i Opieki Społecznej¹⁰⁰.

⁸⁹ *Ibidem*, <https://bit.ly/2Lndvds>, dostęp 17 XII 2019 r.

⁹⁰ Członkiniami Komisji Zdrowia były Marczakowa i liżanka Sztachelska (zob. *ibidem*, <https://bit.ly/2JTT8F4>, dostęp 18 XII 2019 r.).

⁹¹ Zastępczyniami członków Komisji Zdrowia były liżanka Garnarczykowa, Bosiakowa i Pietrzakowa (zob. *ibidem*).

⁹² Członkiniami Komisji Pracy i Opieki Społecznej były liżanka Garnarczykowa i Pietrzakowa (zob. *ibidem*, <https://bit.ly/2Y6Tv0n>, dostęp 18 XII 2019 r.).

⁹³ Zastępczyniami członków były liżanki Kłuszyńska, Orłowska i Tomczyk, a ponadto Chorążyna (zob. *ibidem*).

⁹⁴ *Ibidem*, <https://bit.ly/2Y5CaEZ>, dostęp 18 XII 2019 r.

⁹⁵ Grono liżanek w Komisji Konstytucyjnej współtworzyły: Jaszczukowa, Kłuszyńska, Krassowska-Jodłowska, Orłowska, Piwowska, Sztachelska, Tomczyk, a spoza LK: Jaworska i Nałkowska (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2Geof9P>, dostęp 18 XII 2019 r.).

⁹⁶ W 1952 r. weszła w skład kolegalnej Rady Państwa. Była pierwszą kobietą, która znalazła się w tym gremium (zob. M. Szumiło, *Kobiety jako „szare eminencje”...*, s. 288–289).

⁹⁷ BS, Pp 1919–1997. Komisje Sejmu PRL, <https://bit.ly/2YX5WgG>, dostęp 18 XII 2019 r.

⁹⁸ *Ibidem*, <https://bit.ly/2XObSa9>, dostęp 18 XII 2019 r.

⁹⁹ Ta posłanka wyróżniała się nie tylko aktywnością na forum parlamentarnym, ale też w pracy propagandowej, równoległe opublikowała bowiem docenioną przez decydentów z KC PZPR broszurę afirmującą „politykę kobiecą władzy ludowej” (zob. D. Kłuszyńska, *Co Polska Ludowa dała kobietom...*, s. 3–84).

¹⁰⁰ BS, Pp 1919–1997. Komisje Sejmu PRL, <https://bit.ly/2XObSa9>, dostęp 18 XII 2019 r.

Z powyższych danych wynika, że trójka wymienionych liżanek wiodła prym w gronie posłanek zaangażowanych w prace komisji sejmowych. Wśród pozostałej szóstki parlamentarzystek z LK: Krassowska-Jodłowska zasiadała do 1949 r. w prezydium Komisji Kultury i Sztuki i była członkinią w jeszcze innej; Tomczyk zasiadała w trzech komisjach i była zastępczynią członka w dwóch kolejnych; Orłowska była członkinią w dwóch i zastępczynią w trzech komisjach; Garnarczykowa zasiadała w dwóch komisjach i w dwóch była zastępczynią członka; Piwowarska też zasiadała w dwóch komisjach i była zastępczynią członka w jednej. Pragierowa była członkinią w jednej i zastępczynią członka w innej komisji sejmowej¹⁰¹.

Zamykając ten wątek, należy jeszcze odpowiedzieć na pytanie, jaki wpływ na procesy legislacyjne, a pośrednio na wdrażającą ustawodawstwo władzę wykonawczą mogły swoimi inicjatywami wywierać posłanki zasiadające w komisjach sejmowych? Z formalnego punktu widzenia, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że jedynie w dwóch z grupy kluczowych komisji, tj. konstytucyjnej oraz spraw zagranicznych zasiadały kobiety, uznać należy, że ich polityczna sprawczość była ograniczona do materii o znaczeniu drugorzędym.

W istocie rzeczy ani posłanki, ani nawet ich koledzy z sejmowych ław nie posiadali realnego wpływu na kreowanie ustawodawstwa. Sejm Ustawodawczy, działający w realiach postępującej stalinizacji życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego, nie był ośrodkiem stanowienia prawa, a pozostawał jedynie miejscem przyjmowania prawa. Wypracowywano je poza parlamentem w nieformalnych gremiach partyjno-rządowych¹⁰², a czasami, jak w przypadku konstytucji przyjętej 22 lipca 1952 r., faktyczna legislacja przebiegała w zewnętrznych centrach decyzyjnych znajdujących się na Kremlu i przy pl. Łubiańskim w Moskwie.

Niemniej jednak z formalnego punktu widzenia należy odnotować, że w Sejmie Ustawodawczym parlamentarzystki sprawozdawały 29 z 579 przedłożonych ustaw, dekretów oraz aktów ratyfikacyjnych, umów i konwencji międzypaństwowych lub międzynarodowych, co stanowiło 5 proc. tego typu wystąpień. Ponadto wśród 720 przemówień wygłoszonych w trakcie dyskusji nad procedowanymi projektami w 42 przypadkach na mównicy sejmowej występowały posłanki, co stanowiło ok. 6 proc. tego typu wystąpień. Poza niskimi wskaźnikami procentowymi, obrazującymi zakres ich uczestnictwa w procesie legislacyjnym, dodatkowo wpływ na ocenę poziomu sprawczości parlamentarzystek miała też materia prezentowanych przez posłanki sprawozdawczynie przed izbą projektów ustaw. Najogólniej rzecz ujmując, nie były to akty prawne najwyższej rangi. Znakomicie ilustruje to przykład Ustawy o pracowniczych ogrodach działkowych, którą Sejm Ustawodawczy przyjął w marcu 1949 r., a której posłanką sprawozdawczynią była Piwowarska¹⁰³. Przywołany przykład w pełni oddaje faktyczny poziom sprawczości posłanek na Sejm Ustawodawczy.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² W tych gremiach też dominowali mężczyźni. O pozycji kobiet w partyjnych kręgach kierowniczych pisze M. Szumiło, *Kobiety jako „szare eminencje”...*, s. 289–292.

¹⁰³ BS, SURP. Stenogramy, <https://bit.ly/3fZFBqf>, dostęp 19 XII 2019 r.

Na zmianę tej oceny nie może mieć wpływu większa niż na sali plenarnej aktywność parlamentarzystek w komisjach sejmowych. Doskonałą tego ilustracją były prace nad wspomnianą „ustawą działkową”. Piwowarska owszem aktywnie uczestniczyła w jej przygotowaniu na forum Komisji Pracy i Opieki Społecznej i finalnie sprawozdawała projekt na posiedzeniu plenarnym. Na ile jednak znaczący był wpływ tego typu aktów prawnych, które aktywnie współtworzyły posłanki, na życie społeczne, gospodarcze, a tym bardziej polityczne? W Sejmie Ustawodawczym przyjmowano znacznie ważniejsze regulacje prawne kreujące politykę społeczną, gospodarczą, wojskową i zagraniczną. W przygotowaniu tego typu aktów normatywnych w komisjach i podczas procedowania na sali sejmowej posłanki nie odgrywały jednak istotnej roli. W trakcie debat nad ważnymi ustawami ich kluby parlamentarne bardzo rzadko delegowały je do prezentowania partyjnego stanowiska.

Udział posłanek w pracach parlamentarnych, niezależnie od rangi ustawodawstwa, nad którym pracowały, zachęca też do przesłedzenia różnic w poziomie zaangażowania w te prace pomiędzy liżankami a ich koleżankami z ław sejmowych spoza stowarzyszenia. Parlamentarzystki związane z Ligą, niezależnie od ich przynależności partyjnej, znajdowały się w latach 1947–1952 w grupie najbardziej aktywnych posłanek uczestniczących w obradach plenarnych Sejmu Ustawodawczego. Przykładowo w wąskim gronie posłanek, którym powierzano w trakcie obrad wypełnianie obowiązków sekretarzy Sejmu, była liżanka Tomczyk. Poza nią funkcję tę pełniła jeszcze tylko Jaworska. Pierwszej zadanie to powierzano ośmiokrotnie, a drugiej czternastokrotnie. Dwukrotnie zdarzyło się, że obie posłanki sekretarzowały wspólnie¹⁰⁴. Dla obu było to spore wyróżnienie, tym większe, jeśli się zważy, że łącznie odbyło się 108 posiedzeń Sejmu Ustawodawczego. W ponad 80 proc. posiedzeń sekretarzami byli wyłącznie mężczyźni. W tym kontekście warto dopowiedzieć, że posłankę po raz pierwszy powołano na sekretarza dopiero na 74. posiedzeniu odbywającym się 30 grudnia 1949 r., tj. po upływie blisko trzech lat od posiedzenia inauguracyjnego, które odbyło się 4 lutego 1947 r.¹⁰⁵

Pomijając materię ustaw i abstrahując od ich rangi w porządku prawnym Polski Ludowej, warto przybliżyć istotne szczegóły opisujące aktywność parlamentarną kobiet zasiadających w ławach sejmowych. Jak zatem wyglądała praca 26 posłanek, a zwłaszcza liżanek na poszczególnych polach? Istotnym probierzem ich pozycji w hierarchii parlamentarnej było np. powierzanie roli posłanki sprawozdawczyni ustaw przedkładanych do przyjęcia przez Sejm. Parlamentarzystki zadanie to wypełniały, jak już wspomniano, 29 razy. Do grona prezentujących projekty ustaw z trybuny sejmowej należały niemal wszystkie liżanki z wyjątkiem Krassowskiej-Jodłowskiej¹⁰⁶ i Tomczyk. Największe osiągnięcia na tym polu miały Orłowska i Piwowarska, które czterokrotnie występowały

¹⁰⁴ Zgodnie z sejmowym „Regulaminem” z 25 VI 1948 r. w prowadzeniu obrad marszałkowi pomagała dwójka sekretarzy (zob. BS, SURP. Regulaminy, <https://bit.ly/2NVBna3>, dostęp 19 XII 2019 r.).

¹⁰⁵ Pierwszą posłanką sekretarzem Sejmu Ustawodawczego była Jaworska. Liżanka Tomczyk na swój debiut w tej roli musiała czekać do 80. posiedzenia, które odbyło się 26 IV 1950 r. (zob. BS, SURP. Stenogramy, <https://bit.ly/30tOHU>, dostęp 19 XII 2019 r.).

¹⁰⁶ Bierność Krassowskiej-Jodłowskiej na tym polu wynikała z faktu, że absorbowaly ją obowiązki w rządzie. Od 1946 r. była podsekretarzem stanu w Ministerstwie Oświaty, a od 1950 r. w Ministerstwie Szkół Wyższych i Nauki.

przed Sejmem Ustawodawczym w roli posłanek sprawozdawczyń projektów ustaw. Trzykrotnie sprawozdawała Pragierowa. Dwukrotnie w tej roli wystąpiły Kłuszyńska oraz Sztachelska, raz zaś Garnarczykowa i Jaszczukowa. Liżanki łącznie więc zaprezentowały izbie poselskiej 17 projektów ustaw.

Jak ich aktywność wyglądała na tle posłanek spoza Ligi? Lepszymi statystykami w roli posłanki sprawozdawczynie mogła pochwalić się jedynie Hiżowa, która sześciokrotnie z trybuny sejmowej prezentowała projekty ustaw. Strusińska wystąpiła w tej roli trzykrotnie. Marczakowa zaprezentowała dwie ustawy, a Jaworska i Chorążyna przedstawiły po jednej. Posłanki spoza Ligi zaprezentowały więc izbie poselskiej łącznie 12 projektów ustaw.

Pozostałe posłanki w trakcie ponadpięcioletniej kadencji Sejmu Ustawodawczego nie wystąpiły podczas obrad plenarnych w roli sprawozdających projekty ustaw ani razu (Kuzañska-Obrączkowska, Lewińska, Ruszczycka, Pietrzakowa, Bosiakowa, Łyżnik-Izydorczyk, Nałkowska, Nowicka, Pilchowa, Podniesińska, Pol, Świętochowska oraz liżanki Krassowska-Jodłowska i Tomczyk).

Obok posłanek sprawozdających ustawy podczas obrad plenarnych nie mniej istotną rolę odgrywały też parlamentarzystki zabierające głos w imieniu swoich klubów w trakcie dyskusji nad przedkładanymi projektami ustaw. I tu posłanki związane z LK należały do bardziej aktywnych, choć jedna z ich koleżanek spoza stowarzyszenia wykazała się większymi osiągnięciami. Ósemka posłanek związana z LK (tym razem z wyjątkiem Orłowskiej) zabierała w debatach sejmowych głos 23 razy. Pięciokrotnie czyniła to Kłuszyńska, czterokrotnie Jaszczukowa, niewiele mniej, bo trzykrotnie Sztachelska, Tomczyk i Garnarczykowa, dwukrotnie Piwowska i Pragierowa oraz raz Krassowska-Jodłowska¹⁰⁷.

W grupie posłanek niezwiązanych z LK lepszymi statystykami mogła pochwalić się jedynie Lewińska, która zabierała głos sześciokrotnie, a z podobną częstotliwością, jak większość posłanek-liżanek, występowały Marczakowa, tj. cztery razy, oraz Ruszczycka i Jaworska trzykrotnie, jednym wystąpieniem zaś legitymowały się Pol, Pietrzakowa i Chorążyna. Posłanki spoza Ligi przemawiały z trybuny sejmowej łącznie 19 razy.

W grupie posłanek niezwiązanych z LK były i takie, które latach 1947–1952 ani razu nie zabrały głosu w imieniu swoich klubów w dyskusji (Bosiakowa, Łyżnik-Izydorczyk, Nałkowska, Nowicka, Pilchowa, Podniesińska, Świętochowska, Kuzañska-Obrączkowska, Strusińska, Hiżowa oraz liżanka Orłowska). Ostatnia trójka spośród wymienionych choć nie zabierała głosu w debatach z ramienia klubów parlamentarnych, to łącznie zaprezentowała niemal połowę spośród 29 ustaw przedkładanych Sejmowi Ustawodawczemu przez posłanki¹⁰⁸.

Listy biernych parlamentarzystek, zarówno w grupie sprawozdających, jak i zabierających głos w debatach, były ze sobą zbieżne w siedmiu przypadkach. Znalazły się na nich: Bosiakowa, Pilchowa, Świętochowska, Łyżnik-Izydorczyk, Nałkowska, Nowicka i Podniesińska. Przypomnijmy – trójka posłanek otwierająca tę listę nie mogła też pochwa-

¹⁰⁷ BS, SURP. Stenogramy, <https://bit.ly/30tOHU>, dostęp 18 XII 2019 r.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

lic się członkostwem choćby w jednej komisji i do końca kadencji Sejmu Ustawodawczego funkcjonowały na ich zapleczu jako zastępczynie członków¹⁰⁹. Należy podkreślić, że wśród wymienionych nie było żadnej z posłanek związanych z Ligą.

Podsumowując ustalenia dotyczące aktywności liżanek podczas obrad plenarnych, warto odnotować (przypomnieć), że sprawozdawały 17 spośród 29 przedkładanych przez parlamentarzystki ustaw i zabrały w trakcie debat sejmowych 23 razy głos na ogólną liczbę 42 wystąpień posłanek z ramienia klubów. Jak interpretować te dane? Ocenic należy, że statystyki wypadają dla liżanek nadzwyczaj pozytywnie, bowiem grupa stanowiąca ok. 34 proc. wszystkich parlamentarzystek mogła na koncie swoich dokonań zapisać prezentację 58 proc. spośród wszystkich sprawozdawanych przez posłanki ustaw i ponad połowę kobiecych wystąpień z trybuny sejmowej w imieniu klubów w trakcie odbywających się w Konstytuancie debat¹¹⁰.

PODSUMOWANIE

Szukając odpowiedzi na pytanie o wpływ, jaki w latach 1947–1952 wywierały posłanki (zwłaszcza te zrzeszone w LK) na stanowienie komunistycznego prawodawstwa, należy stwierdzić, że był on stosunkowo niewielki. Stanowiło to konsekwencję ograniczonej obecności kobiet w prezydium klubów parlamentarnych, nieobecności w prezydium Sejmu i prezydium większości komisji sejmowych, a nawet w samych składach członkowskich kluczowych komisji. By wpływać na proces legislacyjny, konieczna była obecność w gremiach decyzyjnych. Posłanek w nich brakowało, więc niejednokrotnie zmuszone były podejmować działania nieformalne, kuluarowe, by tą drogą wpływać np. na proces urzeczywistniania programu równouprawnienia kobiet¹¹¹. Ślady po tego typu aktywności parlamentarnej są jednak nieuchwytnie, nie odnotowują ich stenogramy ani prasowe sprawozdania z przebiegu prac parlamentarnych. Także w pamiętnikach czy listach te wątki są przemilczane, a w najlepszym razie ledwie się o nich napomyka.

Sprawczość posłanek była odgórnie ograniczana z przyczyn politycznych. Partyjni decydenci wykorzystywali parlamentarzystki do kreowania proemancypacyjnego wizerunku partii komunistycznej wśród Polek. W praktyce jego prawdziwość podważał nie

¹⁰⁹ BS, Pp 1919–1997. Komisje Sejmu PRL, <https://bit.ly/2XObSa9>, dostęp 19 XII 2019 r.

¹¹⁰ BS, SURP. Stenogramy, <https://bit.ly/30tLOHU>, dostęp 19 XII 2019 r. Por. P. Fiktus, *Poselska aktywność kobiet na mównicy sejmowej w dobie II RP* [w:] *Kobieta w prawie i polityce*, red. M. Sadowski, Wrocław 2015 („Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, z. 9), s. 543–565.

¹¹¹ Znakomitym instrumentem przygotowującym od strony formalnoprawnej zakulisowe inicjatywy posłanek Sejmu Ustawodawczego była powołana w kwietniu 1947 r. przy ZG SOLK Rada Kobiet-Prawników, której celem było m.in. opracowywanie i opiniowanie regulacji prawnych dotyczących spraw kobiet (zob. M. Grabowska, *Zerwana genealogia...*, s. 140, 143). Por. M.C., *Zebrańie Sekcji Kobiet Prawników przy Zarządzie Głównym Ligi Kobiet*, „Palestra” 1964, nr 7, s. 95, gdzie w dziale „kronika” podano informację, że Sekcja Kobiet Prawników (a nie Rada) powstała w 1959 r. Szerzej o tym „zapleczu prawnym” Ligi pisze A. Nowakowska-Wierchoś, *Sekcja Kobiet Prawników przy Lidze Kobiet Polskich i jej wkład w „doskonalenie systemu prawnego” w Polsce (1959–1989)* [w:] *Nie tylko partia? Organizacje społeczne w Polsce Ludowej 1944–1989. Geneza, funkcjonowanie, znaczenie*, red. T. Ruzikowski, Warszawa 2017, s. 123–137.

tylko niewielki wpływ posłanek na ogólny proces legislacyjny, ale przede wszystkim marginalizowanie potrzeb kobiet w ustawach przyjmowanych przez większość sejmową. W efekcie rozdział pomiędzy propagandową narracją a rzeczywistym wpływem kobiet na politykę (rządzenie) stał się przyczyną fiaska podejmowanych przez partię zabiegów mających na celu pozyskanie „kobięcych mas” dla projektu komunistycznego. W odbiorze większości Polek zapowiedzi pełnego upodmiotowienia kobiet w Polsce Ludowej pozostały tylko pustym propagandowym sloganem.

Spośród 26 posłanek na Sejm Ustawodawczy aż dla piętnastu z nich aktywność parlamentarna zakończyła się wraz z końcem kadencji¹¹². W grupie tej znalazło się sześć z ośmiu reprezentantek PPS/PZPR (Kłuszyńska, Kuzańska-Obrączkowska, Pilchowa, Pol, Strusińska, Świętochowska), cztery spośród pięciu z SL/ZSL (Garnarczykowska, Łyżnik-Izydorczyk, Pietrzakowa, Ruszczycka), a także dwie na siedem z PPR/PZPR (Bosiakowa, Marczakowa), jedna spośród trzech z SD (Hiżowa), jedna z PSL (Chorążyna) oraz jedna z dwóch z grona niezrzeszonych (Nałkowska). Dodać należy, że dwie spośród posłanek na Sejm Ustawodawczy nie dokończyły kadencji. Pierwszą z nich była Pilchowa, którą usunięto¹¹³ z ław poselskich już w październiku 1948 r., drugą zaś Chorążyna, którą przymuszono w lipcu 1950 r., by zrzekła się mandatu i niebawem aresztowano¹¹⁴.

Jedenaście posłanek Sejmu Ustawodawczego kontynuowało swoją aktywność parlamentarną w Sejmie I kadencji. Największą pięcioosobową grupę stanowiły posłanki PPR/PZPR (Jaworska, Lewińska, Orłowska, Piwowska, Podniesińska), po dwie wywodziły się z PPS/PZPR (Nowicka, Pragierowa¹¹⁵) i SD (Jaszczukowa, Krassowska-Jodłowska), a po jednej z SL/ZSL (Tomczyk) oraz z grupy niezrzeszonych (Sztachelska). Z tego grona aż siedem to liżanki¹¹⁶.

Trzy spośród grupy 26 posłanek, które objęły mandaty w 1947 r., pozostały w ławach poselskich dłużej niż dwie kadencje. Były to: reprezentująca SD liżanka Krassowska-Jodłowska, która zasiadała nieprzerwanie w sejmach pięciu kolejnych kadencji, aż do 1972 r.; Jaworska, która z ramienia PPR/PZPR była posłanką przez trzy kolejne kadencje do 1965 r.; liżanka Tomczyk z SL/ZSL, która, pomijając drugą i trzecią kadencję, zasiadała w Sejmie aż do 1972 r.

¹¹² Dla 57 proc. posłanek kariera parlamentarna, jeśli nie uwzględniać aktywności w KRN, zakończyła się więc po jednej kadencji. Przy uwzględnieniu zasiadania w KRN przez cztery spośród piętnastu jednokadencyjnych posłanek ten odsetek odejść po zaliczeniu pojedynczej kadencji był nieco mniejszy i wyniósł 42 proc. (zob. BS, Pp PRL, <https://bit.ly/2xS8XCI>, dostęp 19 XII 2019 r.).

¹¹³ Mechanizm walki komunistów z niewygodnymi ze względów politycznych posłami z klubów parlamentarnych PSL i SP zasiadających w ławach KRN i Sejmu Ustawodawczego (w pierwszym roku jego funkcjonowania) szerzej ukazuje poprzez pryzmat przywoływanych dokumentów: *Opozycja parlamentarna w Krajowej Radzie Narodowej i Sejmie Ustawodawczym 1945–1947*, red. R. Turkowski, Warszawa 1997. Metody, o których dowiadujemy się z publikowanej dokumentacji, stosowane były w Sejmie Ustawodawczym także w latach 1948–1952 nie tylko wobec reprezentantów wspomnianych klubów, ale także np. PPS.

¹¹⁴ *Zawsze byłam z Polską...*, s. 1, 3. O okolicznościach aresztowania i represjach wobec Chorążyny pisze W. Bagieński, *Na ścieżkach zdrady*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, nr 10–11, s. 80–88.

¹¹⁵ Uzyskała mandat, ale nie objęła go z powodu śmierci.

¹¹⁶ W Sejmie I kadencji nie znalazły się tylko Garnarczykowska i Kłuszyńska. Druga z wymienionych uzyskała w październiku 1952 r. mandat, ale nie objęła go z powodu śmierci.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Zbiór akt osobowych działaczy ruchu robotniczego
Centralna Kartoteka KC PZPR

Źródła drukowane

Ciołkoszowa L., *Spojrzenie wstecz (rozmowy przeprowadził Andrzej Friszke)*, Paryż 1995.

Dłuska S., *Posiedzenie Rady Naczelnej Światowej Demokratycznej Federacji Kobiet*, „Nasza Praca” 1947, nr 2.

Garnarczykowa S., *Byliśmy w ZSRR: St. Garnarczykowa, M. Jaszczukowa, E. Orłowska*, Warszawa 1948.

Jabłoński T., *Eugenia Pragierowa [w:] Polska Partia Socjalistyczna. Wspomnienia z lat 1918–1939*, t. 3, red. J. Cesarski i in., Warszawa 1987.

Kłuszyńska D., *Co Polska Ludowa dała kobietom?*, Warszawa 1950.

Kłuszyńska D., *Dlaczego kobiety walczą o prawa polityczne*, Kraków 1911.

L. K. *masową organizacją jednoczącą kobiety do walki o pokój i plan. Zakończenie dwudniowych obrad Kongresu*, „Życie Warszawy”, 5 III 1951.

Lewińska P., *Walka o nowe harcerstwo*, Warszawa 1949.

Opozycja parlamentarna w Krajowej Radzie Narodowej i Sejmie Ustawodawczym 1945–1947, red. R. Turkowski, Warszawa 1997.

Orłowska E., *Pamiętam jak dziś*, Warszawa 1973.

Pużak K., *Wspomnienia 1939–1945*, Gdańsk 1989.

Sztachelska I., *Cele, zadania i osiągnięcia Ligi Kobiet: wykład*, Warszawa 1947.

Zawsze byłam z Polską. Z Hanną Chorążyną, przewodniczącą Rady Naczelnej Polskiego Stronnictwa Ludowego, rozmawia Izabella Byszewska, „Przegląd Katolicki” 1990, nr 8–9.

OPRACOWANIA

Bagieński W., *Na ścieżkach zdrady*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, nr 10–11.

Bauchrowicz-Tocka M., *Ewolucja celów Ligi Kobiet w latach 1945–1989 w świetle jej statutów*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2020, nr 1 (8).

Chrobaczyńska-Plucińska E., *Posłanki na Sejm PRL II kadencji (1957–1961). Cechy socjopolityczne i aktywność poselska*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2019, nr 2.

Chrobaczyńska-Plucińska E., *Równouprawnienie płci w debacie parlamentarnej Sejmu Ustawodawczego 1947–1952. Zarys problemu [w:] Kobiecość i męskość w publicznym dyskursie, społecznych praktykach i indywidualnych doświadczeniach*, red. J. Czernecka, K. Dzwonkowska-Godula, Łódź 2019 („Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica”, nr 70).

- Czajkowska A., *O dopuszczalności przerywania ciąży. Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. i towarzyszące jej dyskusje* [w:] *Kłopoty z seksem w PRL. Rodzenie nie całkiem po ludzku, aborcja, choroby, odmienności*, red. M. Kula, Warszawa 2012.
- Czubiński A., *Polska i Polacy po II wojnie światowej (1945–1989)*, Poznań 1998.
- Dajnowicz M., *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle „Naszej Pracy” (1947–1949)* [w:] *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Białystok 2016.
- Dajnowicz M., *Liga Kobiet w terenie. Kierunki działalności organizacji na przykładzie struktur białostockich w latach 1966–1981*, „Niepodległość i Pamięć” 2018, nr 2.
- Drozdowska A., *Liga Kobiet w województwie białostockim – stan badań i postulaty badawcze*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych” 2018, nr 2 (5).
- Dufrat J., *Kobiety w kręgu lewicy niepodległościowej. Od Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego do Ochotniczej Legii Kobiet (1908–1918/1919)*, Toruń 2001.
- Fiktus P., *Poselska aktywność kobiet na mównicy sejmowej w dobie II RP* [w:] *Kobieta w prawie i polityce*, red. M. Sadowski, Wrocław 2015 („Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, z. 9).
- Filipajtis E., *Lewica Akademicka w Wilnie 1930 – pocz. 1935*, Białystok 1965.
- Fuszara M., *Kobiety w polityce*, Warszawa 2006.
- Grabowska M., *Zerwana genealogia. Działalność społeczna i polityczna kobiet po 1945 roku a współczesny polski ruch kobiecy*, Warszawa 2018.
- Jarosz D., *Idee, programy i realia: funkcje Ligii Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1945–1957)* [w:] *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, t. 2, red. A. Jasińska-Janiak, K. Sierakowska, A. Szwarz, Warszawa 2009.
- Jarska N., *Kobiety w PZPR 1948–1956. Paradoksy mobilizacji politycznej kobiet w stalinizmie* [w:] *Kobiety „na zakręcie” 1933–1989*, red. E. Chabros, A. Klarman, Wrocław 2014.
- Jarska N., Perkowski P., *Droga do władzy? Kobiety w PZPR 1948–1989*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, nr 27.
- Kłuszyńska Dorota (Dora) [w:] *Słownik Biograficzny Działaczy Polskiego Ruchu Robotniczego*, t. 3, red. F. Tych, Warszawa 1992.
- Kobiety w polskim życiu politycznym. Informator*, oprac. E. Furgał, N. Sarata, Kraków 2009.
- Korkuć M., *Wybory 1947 – mit założycielski komunizmu*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 1–2.
- M.C., *Zebranie Sekcji Kobiet Prawników przy Zarządzie Głównym Ligi Kobiet*, „Palestra” 1964, nr 7.
- Miodowski A., *Działalność zagranicznych ruchów kobiecych w świetle publikacji „Pracy Kobiet” – organu prasowego Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet (marzec – grudzień 1946)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2020, t. 23, nr 1.
- Niewiadomska-Cudak M., *Kobiety w polskich organach kolegialnych w latach 1919–2011*, Toruń 2013.
- Nowakowska-Wierchoś A., *Sekcja Kobiet Prawników przy Lidze Kobiet Polskich i jej wkład w „doskonalenie systemu prawnego” w Polsce (1959–1989)* [w:] *Nie tylko partia? Organizacje społeczne w Polsce Ludowej 1944–1989. Geneza, funkcjonowanie, znaczenie*, red. T. Ruzikowski, Warszawa 2017.

- Nowakowska-Wierchoś A., *Spoleczno-Obywatelska Liga Kobiet (1945–1949) i Związek Kobiet Polskich im. Marii Konopnickiej we Francji (1944–1950) – dokumenty programowe*, „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja” 2013, nr 2.
- Stasiewicz A., *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w latach 1945–1948 na Białostocczyźnie w świetle dokumentów PPR* [w:] *Kobiety „na zakręcie” 1933–1989*, red. E. Chabros, A. Klarman, Wrocław 2014.
- Szumilo M., *Kobiety jako „szare eminencje” w komunistycznej elicie władzy w Polsce*, „Res Historica” 2018, nr 45.

NETOGRAFIA

Źródła

- Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, <https://bit.ly/2SkHK5h>, dostęp 15 XII 2019 r.
- Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997. Kluby Sejmu PRL. Klub Poselski PPR, <https://bit.ly/30A6yJy>; <https://bit.ly/2Y6WiL4>; <https://bit.ly/2LTnsyx>; <https://bit.ly/2XRIH6e>; <https://bit.ly/2Sj9K9y>, dostęp 15 VII 2019 r.
- Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997. Komisje Sejmu PRL, <https://bit.ly/2LSBn80>; <https://bit.ly/2GfqYQh>; <https://bit.ly/2Sjyq1n>; <https://bit.ly/2xS72hu>; <https://bit.ly/2SnTbcw>; <https://bit.ly/2Lndvds>; <https://bit.ly/2YUEgsB>; <https://bit.ly/2LUS9na>; <https://bit.ly/2XIwEwY>; <https://bit.ly/30CnXRL>; <https://bit.ly/30Iwwuv>; <https://bit.ly/2YX5WgG>; <https://bit.ly/2XObSa9>, dostęp 15 XII 2019 r.
- Biblioteka Sejmowa, Parlamentarzyści polscy. Posłowie PRL, <https://bit.ly/2Geof9P>; <https://bit.ly/2xNyMUu>; <https://bit.ly/2Shi75g>; <https://bit.ly/2YTwdfB>; <https://bit.ly/32rUV97>; <https://bit.ly/2JOK1C2>; <https://bit.ly/2Geof9P>; <https://bit.ly/2xS8XCI>, dostęp 15 XII 2019 r.
- Biblioteka Sejmowa, Sejm Ustawodawczy RP. Regulaminy, <https://bit.ly/2NVBna3>, dostęp 15 XII 2019 r.
- Biblioteka Sejmowa, Sejm Ustawodawczy RP. Stenogramy z posiedzeń 1–108, <https://bit.ly/30tlOHU>; <https://bit.ly/30tlOHU>; <https://bit.ly/30tlOHU>, dostęp 15 XII 2019 r.
- Protokół PKW z dnia 1 lutego 1947 r., „Monitor Polski” 47.13.31, <https://bit.ly/2YWcj3A>, dostęp 15 XII 2019 r.
- Skorowidz do sprawozdań stenograficznych Sejmu Ustawodawczego RP*, z. 1, pos. 1–47 (4 II 1947 – 26 VI 1948); z. 2, pos. 48–84 (27 VI 1948 – 27 X 1950); z. 3, pos. 85–108 (28 X 1950 – 1 VIII 1952), <https://bit.ly/2Sj4sLe>, dostęp 15 XII 2019 r.

Opracowania

- Dajnowicz M., *Two faces of Polish women's political activity: the women's movement in the period from the end of the nineteenth century to the second half of the twentieth century*, „Women's History Review” 2019, t. 28, <https://bit.ly/305e8ga>, dostęp 10 I 2020 r.
- Encyklopedia PWN*, <https://bit.ly/2xR5Rz7>, dostęp 15 XII 2019 r.
- Nowak B., *Serving women and the state: The League of Women in Communist Poland*, (Dissertation for the Degree Doctor of Philosophy in the Graduate School of The Ohio State University), 2004, <https://bit.ly/2diMB3h>, dostęp 15 XII 2019 r.

Partycypacja kobiet w obsadzie organów parlamentarnych i wpływ posłanek na stanowienie komunistycznego prawodawstwa na przykładzie reprezentantek Ligi Kobiet w Sejmie Ustawodawczym (1947–1952)

Po sfałszowanych przez komunistów w styczniu 1947 r. wyborach do Sejmu Ustawodawczego mandaty poselskie przypadły 26 kobietom, co stanowiło 5,85 proc. ogółu parlamentarzystów. W trwającej ponad pięć lat kadencji aktywność parlamentarna posłanek była bardzo zróżnicowana. Z analizy sejmowych sprawozdań stenograficznych dowiadujemy się, że poza reprezentantkami Ligi Kobiet i współdziałającymi z nimi pojedynczymi posłankami spora grupa parlamentarzystek ani razu nie zabrała głosu podczas obrad plenarnych, co najwyżej ograniczając się do wystąpień na posiedzeniach komisji. Niewielka liczebnie reprezentacja kobiet w parlamencie nie była przy tym dostatecznie zdeterminowana, by w okresie stalinizmu publicznie artykułować rzeczywiste potrzeby Polek. Dodatkowo aktywność parlamentarna posłanek była odgórnie ograniczana z przyczyn politycznych. Partyjni decydenci jedynie werbalnie wspierali sejmowe feministki związane z LK i te spoza jej struktur w kreowaniu proemancypacyjnego wizerunku partii komunistycznej wśród Polek. W praktyce jego prawdziwość podważał zarówno niewielki wpływ posłanek na proces legislacyjny, a finalnie marginalizowanie potrzeb kobiet w ustawach przyjmowanych przez większość sejmową. W efekcie rozdziew pomiędzy propagandową narracją a rzeczywistym wpływem kobiet na politykę (rządzenie) stał się przyczyną fiaska podejmowanych przez partię zabiegów o pozyskanie „kobięcych mas” dla projektu komunistycznego. W odbiorze większości Polek zapowiedzi pełnego upodmiotowienia kobiet w Polsce Ludowej pozostały tylko pustym propagandowym sloganem.

SŁOWA KLUCZOWE

Polska Ludowa, stalinizm, Liga Kobiet, Sejm Ustawodawczy, organy sejmu, stanowienie prawa, sprawczość posłanek, partycypacja kobiet, obraz statystyczny

The Participation of Women as Members of Parliamentary Bodies and the Impact of Female Members of Parliament on Communist Legislation. The Case of Women's League Parliamentarians in the Legislative Sejm (1947–1952)

After the communist-rigged election to the Legislative Sejm in January 1947, women gained 26 seats, comprising 5.85% of all members of parliament. Over the term of more than five years, the parliamentary activity of female MPs was very diverse. The

analysis of shorthand reports from the Sejm reveals that, apart from the representatives of the Women's League and several individual MPs cooperating therewith, a sizeable group of female members of parliament never took the floor during plenary sessions, restricting themselves at best to speaking at sessions of parliamentary committees. The small representation of women in the parliament was not sufficiently nonconformist to publicly articulate the actual needs of Polish women in the Stalinist era. Additionally, the parliamentary activity of female MPs was restricted by higher instances for political reasons. The most that decision-makers did was to formally support parliamentary feminists, both those aligned with the Women's League and those outside its structures, in creating a pro-emancipation image of the Communist party among Polish women. In practice, the veracity of this image was belied [by the] insignificant impact of female MPs on the legislative process, as well as by the eventual marginalization of the women's needs in laws adopted by the parliamentary majority. Consequently, the gap between the propaganda narrative and the actual impact of women on politics (governance) became the reason for the failure of the Party's endeavours to win the "women's masses" over for the Communist project. Therefore, in the perception of most Polish women, the announcements of full empowerment of women in the People's Republic of Poland remained nothing but a hollow propaganda slogan.

KEYWORDS

Polish Peoples Republic, Stalinism, Women's League, Legislative Sejm, parliamentary bodies, Communist legislation, female agency in Sejm, women's participation, statistical picture

ADAM MIODOWSKI – dr hab., prof. Uniwersytetu w Białymstoku na Wydziale Historii i Stosunków Międzynarodowych; historyk. Swoje zainteresowania badawcze koncentruje przede wszystkim na historii politycznej i wojskowej XIX i XX w. Równoległym polem zainteresowań są historia kobiet i prasoznawstwo. W wymiarze terytorialnym swoje badania ukierunkowuje na Europę Środkowo-Wschodnią, przede wszystkim Polskę, jak też na przestrzeń własnej małej ojczyzny wyznaczonej granicami współczesnego województwa podlaskiego. W dorobku naukowym oprócz kilkudziesięciu artykułów monograficznych, edycji materiałów źródłowych i monografii redakcyjnych posiada też sześć monografii autorskich: *Wychodźcze ugrupowania demokratyczne wobec idei polskiego wojska w Rosji w latach 1917–1918* (2002); *Przewłaszczenia dóbr dojlidzkich na tle kampanii politycznej przelotu lat 1921/1922* (2003); *Związki Wojskowych Polaków w Rosji (1917–1918)* (2004); *Polityka wojskowa radykalnej lewicy polskiej (1917–1921)* (2011); *Wspólnota doświadczeń i odrębność historii ziem województwa podlaskiego. Wybrane zagadnienia z XIX i XX-wiecznych dziejów Białostoczczyzny, Suwalszczyzny i Łomżyńskiego* (2016); *Polish revolutionary formations in the Red Army structures (1918–1921)* (2017).

ADAM MIODOWSKI – historian, professor at the Faculty of History and International Relations, University of Białystok. His research interests focus primarily on the political and military history of the 19th and 20th centuries, as well as women's history and journalism studies. In geographical terms, his research focuses on Central and Eastern Europe, primarily Poland, but also his own homeland of the Podlaskie voivodeship. His publications include several dozen articles, edited books and sourcebooks as well as six monographs: *Wychodźcze ugrupowania demokratyczne wobec idei polskiego wojska w Rosji w latach 1917–1918* [Democratic parties in exile and the idea of a Polish army in Russia in 1917–1918] (2002); *Przewłaszczenia dóbr dojlidzkich na tle kampanii politycznej przełomu lat 1921/1922* [Title transfers of landed estates in Dojlidy and the political campaigns of 1921/1922] (2003); *Związki Wojskowych Polaków w Rosji (1917–1918)* [Polish Army Members' Associations in Russia (1917–1918)] (2004); *Polityka wojskowa radykalnej lewicy polskiej (1917–1921)* [The military policies of the radical Polish Left (1917–1921)] (2011); *Wspólnota doświadczeń i odrębność historii ziem województwa podlaskiego. Wybrane zagadnienia z XIX i XX-wiecznych dziejów Białostoczczyzny, Suwalszczyzny i Łomżyńskiego* [Common experiences, separate histories in the lands of Podlasie Voivodeship. Selected problems in the 19th- and 20th-century history of the districts of Białystok, Suwałki and Łomża] (2016); *Polish revolutionary formations in the Red Army structures (1918–1921)* (2017).